

**JEZIK IN
SLOVSTVO**

letnik XVI – leto 1970/71 – št. 8

Jezik in slovstvo

Letnik XVI. številka 8

Ljubljana, maj 1970/71

Časopis izhaja od oktobra do maja (8 številok)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Franc Jakopin, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Milan Dolgan (metodika), Franc Jakopin (jezikoslovje), Matjaž Kmecl (slovstvena zgodovina)

Tehnični urednik: Ivo Graul

Tiska Cetis, grafično podjetje Celje

Opremila inž. arh. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun pri SDK 501-8-4

Letna naročnina 20.— din, polletna 10.— din, posamezna številka 2,50 din

Za dijake, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, 10.— din

Za tujino celoletna naročnina 40.— din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Vsebina osme številke

Razprave in članki

- 229 *France Bezljaj* Posebnosti slovenske leksike (besede z začetnim g-)
235 *Jože Stabej* Iz zgodovine slovenskega besedja
239 *Silvo Fatur* Pouk Sonetov nesreče
244 *Jože Toporišič* »Spoznajamo slovenski jezik« v jezikoslovni in metodični osvetlitvi
250 *Martina Orožen* Pohlinovo jezikoslovno delo
254 *Stanko Kotnik* Vaje za logično grajenje spisa

Zapiski, ocene in poročila

- 256 *Franc Jakopin* Ivšičeva Slovanska primerjalna slovnica
259 *Pavle Merku* Sprehod skozi tersko besedišče — 2
260 *Alenka Šivic* Monografija o slovanskih števnikih
261 *Franc Jakopin* Študija o predlogih v beloruščini
262 *Jože Lipnik* Lepo te pozdravljam in lepo Te pozdravljam
265 *F. B. Leksikološka* glosa: z bogati se »izpriditi se«
265 *Berta Golob* Kaj pa responder in grafoskop?

Vprašali ste

- 266 *Dragica Zlobec* Črvojed en ali črviv?
266 *Breda Pogorelec* Črvojed en in črviv — dva pomenska odtenka
267 *Roblek* Kakšen je izvor mojega priimka?
267 *Janez Keber* Priimek Roblek
8/3 *S. M. Ali* sta priimka Kodela in Koželj istega izvora?
8/3 *Janez Keber* Kodela, Koželj ipd.
8/4 *Upravni odbor SDS* Osnutek programa za jesenski simpozij o sodobnem slovenskem knjižnem jeziku
8/4 *Uredništvo Slavistične revije* Pismo slovenskim slavistom
8/4 *Sporočilo naročnikom* Jezika in slovstva

POSEBNOSTI SLOVENSKE LEKSIKE

(besede z začetnim g-)

Niti približno še ne moremo odgovoriti na vprašanje, kako in v čem se slovenska leksika razlikuje od splošnoslovenskega izraznega fonda. To bo mogoče šele takrat, ko bo končan etimološki slovar. Nekakšno približno sliko v zmanjšanem merilu pa bi vendarle dobili z analizo gradiva z določenim začetnim glasom, ki je v rokopisu že v celoti pripravljeno za tisk. Izbral sem začetni *g-*, ker je to bogata, vendar ne preobširna skupina besednih družin s sorazmerno ne preveč zapleteno problematiko. Romanskega, germanskega in drugega adstrata pod pojmom »posebnosti« ni potrebno upoštevati. Zgovorno je samo tisto leksično gradivo, za katerega lahko z metodami primerjalne leksikologije vsaj posredno dokažemo, da se je razvilo iz podedovanih osnov. Tudi besedotvorna sredstva, ki jih srečujemo v takšnih slovenskih tvorbah, pričajo neredko za izredno starost, in celo pomenski odténki, ki se na prvi pogled zdijo samo slovenski, so večkrat arhaizmi, ki se v drugih slovanskih jezikih niso ohranili.

Poudariti pa je treba, da je oznaka »samo slovenski« dokaj relativna. Tako npr. do nedavnega ni bilo na razpolago nobene slovenske paralele za slovenski glagol *garáti*, *garám* »trdo delati«, dial. tudi *gáratí* »težko hoditi, težko nositi« (Goriška Brda, Banjščica). Šele beloruska fraza *garuje, jak vol* »gara kot vol« v novejšem dialektičnem slovarju (Jankouški, Dial. sl. III 155) nam prepričljivo pokaže izvor. Belorusko *garaváčb* »trdo delati« je sicer po akanju iz *gorěvati*, prim. r. *gorevátb* »trpeti, žalovati«. Pomensko bliže slovenskemu *garáti* je češko *horlivý*, poljsko *gorliwy* »prizadeven, vnet«, sln. dial. *gorljiv* »prizadeven. vnet« (Haloze). Toda sln. *garati* je zaradi kvantitativnega prevoja **gōr-* gotovo zelo stara tvorba, prim. č. *hárati* »tekati, pojati se« (to Machek, EŠČ² 161 neopravičeno loči od *gorěti*) ali litavsko *garúoti* »hitro bežati«, *gorúoti* »spotiti se pri teku« (o tem Fraenkel, LEW 134). Srbohrvaško *izgáratí* »izgorevati« pomeni lahko tudi »razvneti se« (ARj. IV 168).

Tudi pri sln. dial. *gáriti* »razgaliti« (prekmursko), *gáriti se* »nedostojno se razgaliti« (vzh. štajersko) lahko pomensko izhajamo iz iste osnove. Mogoče je misliti na besedno križanje med »razvneti se« in »razgaliti se«. Prav tako je nepotrebno, da bi za sln. *gáratí* »guliti dlako, drgniti, praskati«, *gáratí se* »drgniti se, praskati« iskali tuje poreklo. Štrekelj, ČZN VI 13 je mislil na romansko *cā-rere*, Berneker, SEV I 295 pa na nvn. *haaren*. To je lahko denominativna tvorba iz *garb »ogorki, pepel«, po drugi strani pa v pomenu »praskati« lahko izhajamo iz iste pomenske osnove kakor v sln. *gárje* (f. pl.) »svrab«, dial. tudi *gárne* (Posočje). Pleteršnikovega opozorila (I 207) na latinsko *agria* »lišaj« ni noben etimolog doslej upošteval. Rezijanski sinonim *grúže* »garje« ima svoj glasoslovno in pomensko neoporečen ekvivalent v letskem *graúzt* »gristi, drgniti, praskati do krvi, razjedati«, čeprav poznajo slovanski jeziki iz te osnove samo dolgo -u-stopnjo v *grysti*, *gryzq*. Pritegniti pa bi bilo mogoče tudi let. *gràuzdēt* »peči,

žgati«, litavsko *griaūsti* »pražiti, žgati«, prim. rusko *gruzd* »Lactarius piperatus«, r. *grust* »skrb, žalost«, sln. *grust*, *grstíti se* »gabiti se«, sh. *gìstiti* »gabiti«. Če rekonstruiramo rez. *gruže* v **gruzd*je, se je razvilo iz enake pomenske osnove kakor sln. **gar*je, **gar*ne. Vse te tvorbe so nedvomno zelo stare in jih moramo datirati nazaj v čas, ko je bil prevoj v praslovanščini še besedotvorno produktiven. Pri tem nam dial. adjektiv *goričljiv* »garjav« (Kras), npr. *goričljiva ovca* prežene vsak dvom, da sln. *gar*je ne bi bilo izvedeno iz *gorėti*.

Iz ide. **g^hher-* »vroč, žgoč« je treba opozoriti tudi na sln. *gorâk biti komu* »nenaklonjen, sovražen«, kar je po kvalifikatorjih novega slovenskega slovarja ekspresivno, s stališča etimologa pa edini ohranjeni pozitiv k splošnoslovanskemu komparativu *gor*bi, *gor*biš »hujši«, v slovenščini rabljeno tudi z antonimičnim pomenom »lepši«, kakor *zal* »lep«. Mikavna je misel, da je tem slovenskim antonimičnim pomenskim prehodom botroval sln. adj. *grózen* »lep, postaven, gizdav«, ki se glasoslovno in pomensko ujema z lit. *gražùs*, *grâžnas* »lep, postaven, gizdav« in je morda samo slučajen homonim s slov. in sln. *groz*n k *groza*, lit. *gražóti* »ogrožati«. Na to možnost opozarja že Mühlenbach-Endzelin, LDW 651. Seveda pa je tudi mogoče, da so se slovenski antonimični pomeni razvili preko gradacijskih adverbov. Tega problema ni mogoče rešiti etimološko, ampak je treba preiskati vse pomenske prehode, ki jih najdemo v slovanskih gradacijskih adverbih; to preiskavo pa bi morali razširiti tudi na druge jezike.

K pomenu sln. *gorâk* »nenaklonjen, sovražen« prim. stč. *horliti se*, stp. *gorlic sie* »jeziti se«, kašubsko *gorzić sie* »jeziti se«, lit. *garétis* »ogorčiti, razjeziti se«. Iz sln. *gorâk biti komu* lahko rekonstruiramo praslovanski adjektiv *gor »jezen, hud, nasajen«, ki se je splošnoslovansko ohranil samo v komparativu *gor*bi, *gor*biš »hujši«.

Posebno razvojno pot kaže slovenščina tudi v pomenski kategoriji »grenek«. Splošnoslovansko *gor*bk »grenek« je izpričano tudi v starejših slovenskih slovarjih, prvič pri Kastelcu. Novi slovar slovenskega jezika pozna samo še ekspresivno frazo *povedal ji je nekaj gorkih* »nekaj neprijetnega«.

Živo pa je še samo sln. *gorjûp*, *gorûp* »grenak«, rabljeno danes predvsem za psihično prizadetost. Sem spada tudi vzh. štaj. *ogôren* »grenak«. O današnjem knjižnem, samo slovenskem *grének*, *grenâk* pravi Miklošič, SEW 73, da je po tvorbi temno, Berneker, SEW I 351 ga z rezervo omenja pri *grěti*, *grějô*. Nihče pa ni postal pozoren na sln. dial. *grìv* »grenak, hud« (vzh. štaj., pkm.), kar je nastalo najbolj verjetno po kontrakciji iz *grějiv, ali morda celo iz oslabiljene redukcijske stopnje *grbjiv. Torej je Bernekerjeva rezerviranost pri *grenek* vendarle neupravičena.

Manjkajo pa v slovenščini oblike iz redukcijske stopnje tipa csl. *gr*bn »kotel«, *gr*bnčb »lonec«; sln. *gínec* »lonec« je v slovarjih 19. stol. povzeto po drugih slovanskih jezikih. Iz **gor-no-* pa je sln. *granéti* »svetiti«, sh. *granuti*, *granem* »zasijati«, kajk. tudi *sunce je grijnulo* (Miklošič, VGr. I 321). Toda r. *goronít* pomeni »greniti«, enako bolgarsko *granja* »greniti«, *graniv* »grenek, žarek«; prim. tudi p. *grzanka*, ukr. *hranjak* »žerjavica«.

Nekaj drugega je sln. dial. *gfnec* »koš za listje« (Haloze), tudi *gárnjak* in *gárnik* »skelet, okostje«, tudi »psovka suhemu človeku« (belokranjsko). To je mogoče primerjati z *gárnik* »motovilo za navijanje preje« (dol.), tudi *gáre* (f. pl.), *gármote*, *gárnote* (vzh. štaj.). Pritegniti bi bilo mogoče tudi *gáre* »lesa«. Pri teh samo v slovenščini izpričanih besedah je mogoče misliti na ide. **ger-* »sukati, plesti«, prim. lit. *gūrbas* »koš, motovilo, vreteno, lesa, ograja, lit. *gargales*, *gargalas* »preja, nit« (avtor, Lingv. VIII 69). Novi slovar slovenskega jezika navaja po Mišku Kranjcu tudi pkm. *gára* »drevesna rogovila«. Žal je tvegan vsak poskus rekonstrukcije pri tako izoliranih, samo narečno izpričanih besedah. Splošnoslovansko je iz ide. **ger-* »sukati, plesti« samo *gr̥rb̥*, »grba, grb«, in nazalizirano *gr̥b̥* »grob«. Slovenščina pozna iz te osnove vrsto besed tipa *grámpav*, *grámpast*, *grámpa* »hrapav, neraven« tudi *grápav*, *grápast* »isto«. Toda zaradi sh. *grč* »krč«, mak. *grč*, blg. *grč̆* in csl. *s̥gr̥čiti se* »skrčiti se«, je težko uskladiti sln. *grča* »sovoj, hrga, gir, grlj, bula, kepa«, lokalno tudi »vime, vrč z ozkim grlom, vrsta gobe« zah. sh. *grča*, *grčo*, v starih sh. slovarjih *ghrriccjo* (Mikalja), *gárczo* (Stulič), mak. *grči*, blg. *grča se* »krčiti se«, č. dial. *hrča*, *hrč*, *grča*, *guča* »grča, bula«. Verjetno imamo tu opravka z besednim križanjem med ide. **ger-k-* in **gerq-* (Berneker, I 365, 369). Samo slovensko je *grlj* »grča, jelova trska« (Škrilje, Vipava), prim. norv. *kryl* »grba« < *gruli (Pokorny, IEW 388), enako *hrga*, kar je morda disimilacija iz **gr̥ga*, prim. ir. *grug* »guba«.

Iz iste osnove **ger-* je verjetno tudi samo sln. *grizíca* »skobelnik, lesen primež« (dol.), tudi *grzíca* »lesena skoba, klinček, na katerega se navija preja« (dol.). Sorodno je verjetno let. *grizulis* »velnica« poleg *grizuļi* »vrtoglavica«; zadnji primer kaže na nazal, let. *grīzt*, *grīzt* »sukati, vrtati« ustreza lit. *gręžti* »sukati, vrtati«, agls. *crinkled* »zasukan, zavit« (o tem Pokorny, IEW 387; Fraenkel, LEW 167).

Ker je nvn. *Kropf* »golša« tudi iz te osnove (< **greu-b-*), je mogoče pritegniti tudi sln. *gržôn* »golša«, *golobji gržon* »Cucubalus baccifer«, sinonim *golžûn*, *golšûn*. Vendar je v tem primeru mogoče tudi besedno križanje s sinonimi *gólša*, *gúša*, *góža*, *golžûn*, *gonža* »struma, predželodčna votlina pri ptičih«.

Zaradi blg. *guša*, mak. *guša*, alb. *gušë*, ngr. *γουσα* iz rum. *guşa* (= lat. *geusiae*) je težko reči, kaj je sh. *guša*, kar je prav tako lahko romansko kakor slovansko **g̥lsia*. Sln. dial. *gúša*, *góža* ne moremo ločiti od *gólša*, *golžûn*, kot je to storil Štrekelj, JA XII 457 in za njim Mende, RLS 70, ki izhajata iz furl. *gose* »golša, žrelo«, it. *gozzo* »isto«.

Številni slovenski glagoli tipa *zagólhniti*, *zagólsniti* »zamašiti se, natlačiti se z jedjo«, dial. tudi *gózati*, *gózam* »brez teka jesti«, *gózniti*, *góznem* »poskusiti«, *gúzati* »žvečiti z brezzobimi dlesni«; prav tako tudi *gúzniti*, *gúznem* »suniti« in *gúzati*, *gúzniti* »crkniti«, ekspresivno iz tega tudi *gávzati*, *gávzniti* »utapljati se«, pravzaprav »loviti sapo«, govorijo za neko praslovansko **g̥l̥g-*, **g̥l̥ch-*. Sorodno se zdi samo slš. *glg* »požirek«, *glgat'* »mrmrati, mahedrati« (sln. tudi *gólsniti* »ziniti, oglasiti se«). Machek, EŠČ 116 misli o teh slovaških besedah, da so onomatopeje, toda pritegniti je treba tudi let. *gulgât* »rigati«, *gûlgâtiês* »daviti se«, *guldžit* »hlastno jesti, delati dolge požirke«. To baltsko besedno družino primerjajo po eni strani z nvn. *kolken* »rigati«, *Kolk* »vrtinec«, dan. *kolk* »žrelo, goltanec« (Zupitza, Germ. Gutt. 148; Bezenberger, BB XVIII 268), po drugi strani pa

z norv. *gulka* »nabasati, natrpati«, šved. dial. *gylka* »požirati, daviti se« (Mühlenbach-Endzelin, LDW I 677). Slovenski primeri bi govorili za to drugo domnevo. Ker pa je tudi lit. *gužė, gužys*, dial. *gūžis*, let. *guzā* »ptičja golša«, stprus. *gunsix* »bula« (o tem Fraenkel, LEW 179), bi moglo biti tudi sln. *goža* iz *gozia. Na slovenskih tleh so se pomešali med seboj najrazličnejši vplivi in vsaka enostranska razlaga je preuranjena, če ne upoštevamo celotne besedne družine. Celo novi Skokov slovar (Etimološki rječnik hrvatskog ili srpskog jezika I, str. 637) razlaga sln. *golša* kot besedno križanje med romanskim *goša* in slovanskim *goltati*.

Samo slovensko je tudi *glūta* »bula, tvor, grča« iz ide. **gleŷ-t-* (Berneker, I 309). Enako je tvorjeno gr. *κλωτος* »rit, zadnjica«, angl. *cloud* »oblak«. Z zvenečim determinativom **gleŷ-d-* spada zraven tudi r. *gluda* »šara, čok«.

Zanimiv arhaizem je tudi samo slovensko *gnócati*, kar je pri Pletersniku tolmačeno »mit einer Arbeit nicht fortkommen können«, *gnócalo* (n.) »ein langsamer, saumseliger Mensch«, v novem slovenskem slovarju pa nekoliko ohlapno »obotavljati se, oklevati«. Ker imamo poleg splošnoslovanskega *gnesti, gnetō* sln. tudi *gnécati* »gnesti, sh. *gnécati* »gnesti, mečkati«, kar je gotovo stari -s- intenzivum *gnēt-s-a-ti s pogostnim ekspresivnim -j- za -gn-, prim. tudi sln. *gnjecati* »langsam sich bewegen, ungeschickt etwas tun«, *gnjēc* (m.) »Kluntsch, kleiner, dicker Knabe, Zwerg«, *gnjécelj* »Knirps«, *gnjécast, gnjécav* »cmokast«, je tudi sln. dial. *gnjócati, gnjócniti* »stupfen, puffen, stossen«, isto kot *gnócati*. To je -s- intenzivum iz -o-jevske prevojnje stopnje *gnot-s-ti, prim. stprus. *gnode* »nečke«.

Iz iste osnove kakor *gnesti* (ide. **gen-*) je tudi sln. *gnjáviti, gnjávčiti*, sh. *gnjáviti*, ukr. *gnjavýty*, č. dial. *gniavit', gniabit'* »tlačiti« (ide. **gneŷ-*). Toda samo sln. dial. je *žnjáviti, žnjávím* »tlačiti, mečkati pri delu« (vzh. štaj.). Malo je verjetno, da bi moglo priti do sekundarne palatalizacije v slovenščini, računati moramo že s praslovansko dubleto. Litavščina pozna poleg *gniáužti* »tlačiti«, *gniáuhti* »objemati«, *gniúžti* »sesesti se« tudi *žniáuhti* »tlačiti«, *žniáuğa* »krepelec, zanka« in letsko je poleg *gnaūžít, gnauzt* »tlačiti, mečkati« tudi *žnaūgt* »tlačiti«, *znauja* »zanka z lesenim klinom«. Starejši avtorji so poleg ide. **gneu-* suponirali tudi palatalno **g'neu-* (Bezzenberger, Lit. Forsch. 203; Mühlenbach-Endzelin, LDW IV 748), toda drugi vidijo v oblikah na -ž- samo onomatopejo, ki nima nič skupnega z ide. **gen-* »gnesti« (Zubatý, Stud. I 2, 179; Fraenkel, LEW 1321) zaradi lit. sinonimov *gnýbti, kneibti, šnýbti, žnýbti*, let. *zniebt, žniebt, kniebt, šniebt*. Vendar je sln. dial. *žnjáviti* odločilnega pomena za baltsko etimologijo.

V zvezi s to osnovo naj omenim še sln. *knupa* »zaponka«, izpričano pri Pohlinu, Murku in Pletersniku. To je gotovo germanska izposojenka, ki pa jo je dosedanja strokovna literatura prezrla. Nemško *Knopf, srvn. Knüpfel* ali *Knauf* (< **gneubh-*) ne more priti v poštev, bliže je srspn. *knuppe*, norv. dial. *knupp* »Knospe«, sprejeto v slovenščino pred drugo nemško »Lautverschiebung«, pred srečanjem z Bavarci.

Težavno je sln. dial. *gir*, tudi *girin* »grča« (Rezija), adj. *gírjast, gírjav* »grčav«. Izhajati moramo iz psl. **gyr^b*, ide. **gū-r-*, prim. lit. *gurinti, gurúoti* »pripognjen hoditi, let. *guráties* »iztezati se«, gr. *γυρος* »okrogel izbočen«. Iz druge prevojnje stopnje je sln. dial. *gúra* »gumb iz smole«; s tem je mogoče primerjati sh. *gura*

»grba«, *guriti se* »skloniti, sesuti se« (o tem Berneker, SEW I 263). To je iz ide. **geu-* »kriviti«: lit. *gaūras* in let. *gauri* pomeni »kocine« (ide. **gour-*), toda lit. *gūrnas*, let. *gūrus* »bok, členek, vilice na kolovratu« je pomensko bliže našim besedam. Z drugim determinativom je tvorjeno lit. *gūzas*, *gūzikas* »grba, grča, bezgavka, gumb, zaponka« s čimer primerjajo p. *guzik*, br. *gúzik*, ukr. *gúzyk* »gumb« (ide. **gou-g-*). V slovenščini ustreza temu *gúza* »grba, mošnja, hamot«, *gúzati* »gubati«.

Medtem ko pri sln. dial. *gungelj* »grča, bula, členek« zaradi r. *gúglja*, p. *guga* »bula«, lit. *gaūgaras* »gorski vrh« poleg *gugà* »grba, izboklina, gumb« lahko z gotovostjo sklepamo na sekundarni slovenski parazitski nazal (ide. **geu-g-*), je to dokaj tvegano pri sln. dial. *gūmpa*, *gōmpa* »grča, bula, trda oteklina«, tudi »neumna ženska«, *gūmpec*, *gūmpež* »tepec, kalin, udarec«, *gūmpast* »top, grob, neotesan, neumen«, v. *gūmpati*, *gōmpati* »tolči s stisnjeno pestjo«. Tudi tu je *-m-* verjetno parazitski. Na ide. **gupa-* kaže npr. norv. *kuven* »zaokrožen, izbočen«, *kuva*, *kyva* »otopiti, zaokrožiti«. Ker razlagajo sln. *gūmb*, *gōmb* »Knopf«, sh. *gūmb*, *gomba* kot izposojenko iz ngr. *γομπος* »grča, gumb« in deloma iz madž. *gomb* »gumb« (Berneker, I 362), ostane odprto vprašanje npr. sln. *gōmblek* »brezov cvet« (pkm.) ali mak. *gombel* »Urtica dioica«. Suponirati bi bilo mogoče tudi podedovane osnove iz ide. **geu-* »kriviti« z labialnimi determinativi in z ekspresivno nazalizacijo.

Iz istega korena je verjetno tudi sln. dial. *gūlj* »stegno« (Drežnica), pl. *gūlji* »boki« iz *geu-d-lo ali *geu-lo. Sumljivo je tudi v. *gūgljati* »prežati, šeškati«, *gūgla* »preža«, na *gūglo hoditi* (bkr.), vendar so te besede brez bližnjih pomen-skih povezav dvomljive.

Skoraj nerešljivo pa se zdi sln. dial. *gor* (m.) »kup gnoja« (dol.) poleg *gorjáča*, *garjáča*, *grjáča*, *gárjavica*, *gárjavka*, *grjavíca*, *grjávka* »grčava palica«. Stcksl. *gvor^ъ* »aquae bulla«, *gvorat^ъ* »grčav«, r. csl. *gvor^ъ* »mehurček na vodi, bula, tvor« so Miklošič, LP 127, Berneker, SEW I 339, Trautmann, BSW 81 povezovali z *govor^ъ*, toda zaradi str. *gvoratyj gvozď* »grčav gozd« je Potebnja, RFV 3, 164 mislil na ide. **geu-* (**gəuo-r-?*). Vasmer, REW I 263 pušča vprašanje odprto. Tudi sln. gorsko ime in tpn. *Goropeke* bi govorilo za neko **gvor-* »grča«, vendar je sln. *gorjáča* lahko naslonjeno tudi na *gorēti* in zanesljiva rekonstrukcija ni mogoča.

Dokaj pogostne so osnove, ki so v slovenščini zastopane z večjim semantičnim razponom kakor v drugih slovanskih jezikih. Poleg splošnoslovanskega *grmáda*, *gromáda*, *gramáda*, lit. *grámatas* »kup« in sln. *grm*, sh. *grm*, csl. *gr^ъm^ъ*, str. *gr^ъm^ъ*, *grem^ъ*, *grom^ъ*, lit. *grūmuta* »grm« pozna sln. tudi *grmúča*, *grmúlja*, »kos, kepa, kar se zgrabi z obema rokama«, prim. lat. *gremium*, ali *grmúšel* »sveženj, šop«, lit. *grūmutas* »šop, grozd, kobulja«. Po vsej verjetnosti spada zraven tudi *grámoz*, *grámos* »šoder«, prim. lit. *grūmulas* »konglomerat«. Zanimivo je sln. *gromozan-ski* »izredno velik«, lit. *gramozdas* »izredno velika stvar«, r. *gromádnjy*. Sem spada tudi koroško *grmoléti* »mrgoleti«, prim. lit. *garméti* »mrgoleti«, ziljsko *grmovlja* »mravljica«, lit. *grumodas* »roj muh, mušic«, sln. *grmólja* »kepa, gruda«, prim. lit. *grūmstas* »kepa, gruda«, sln. *gromáča* »kup kamenja, zid brez malte, razvaline«, prim. lit. *grūmsals*, *grūmstalas*, *grumšlj* »odpadki, ostanki, drobir«.

Iz osnove **ghnei-* je splošnoslovansko samo *gniti* in *gnoj*. Dvomljivo je *gnída* »jajčece uši«, kar nekateri raziskovalci izvajajo iz *ghneidhā, toda zaradi lit. *glinda*, nvn. *Niss* in *Knitte*, lat. *lens*, gr. *κορίς*, pl. *κορίδες*, ir. *sned*, arm. *anic* »gnida, uš« ni izključeno, da je ta beseda paleoevropskega porekla. Toda samo sln. *ugnída*, *ugnjúda* »gnojen čir«, *zagnida*, *zagnjida* »črv, zanohtnica« je gotovo ide. *ghneidhā, prim. let. *gnīde* »hrapava, luskava, umazana koža« (o tem Persson, Btr. 95, 811, 882). Iz iste osnove je tudi sln. dial. *gnída* »košček, mrvica, grižljaj«, npr. *gnida kruha*, do *gnide* »nasplloh, do zadnjega« (gor., Goriška Brda). Sh. je samo v Dubrovniku izpričano *gñidica* v pomenu »vrlo malo« (ARj. III 225). Pomensko je najbližje temu norv. dial. *gnitta* »majhen, iztrgan košček«, vzh. friz. *gnid*, *gnit* »malenkost, šara«, medtem ko je stvn. *gnitan* »razdrobiti«, nvn. *Gneitz* »mušica«, n. dial. *gneist*, *gneis*, *gnist* »luske, hraste na koži« (avtor, Eseji 115).

Samo slovensko je tudi dial. *glun* »glen, blato« (Staro Sedlo), verjetno prvotno **glum*², prim. let. *glaums*, *glums* »blaten«, lit. *glau̯mas*, *gliaũmas* »sluzast, blaten«, toda r. *glúakij* »gladek, spolzek«. Zanimivo je tudi sln. dial. *glemav*, *glajmav* »krmežljav«, prim. lit. *glēmes*, *gléimes* »sluz«, gr. *γλημωδης* »krmežljav«. Sorodno je samo č. *hlemyžď* »polž, želva«, prim. let. *gliēmēzis* »polž«.

Resno je zaradi lit. *glēbis* »kepa, gruda« mogoče dvomiti, da bi bilo sln. *glēba* »gruda, kepa prsti«, p. *gleba* »gruda, kepa« izposojeno iz lat. *glēba* »gruda, kepa« (tako Miklošič, Fw. 89; Berneker, I 301; Sławski, I 282). Pri tem so pustili vnemar sln. dial. *glob*, *globka* »kroglja« (pkm.), kar naj bi bilo po Pleteršniku iz lat. *globus*. Osnova je ide. **gel-* »stiskati v kepo«, kar je izpričano tudi v sln. *glábiti* »grabiti, polastiti se« in p. *glabać*, *glabnāć* »zgrabiti, polastiti se«, lit. *glėbti*, *glóbtii* »objeti, zajeti«. Splošnoslovansko je iz te osnove samo *zglóbiti* »spojiti, skleniti«, toda zaradi sbh. iterativa *zgláviti*, *zglávim* spada sem tudi sln. dial. *gláva predíva* »dve povesmí vkup (Kras) in *pogláven* »pohlepen, grabežljiv« (Posočje). Nejasno pa ostane sln. dial. *oglaviti predívo* »omikati« (pkm., vzh. štaj.). Toda sln. *gláb* »zatic, čep« (Ribnica) se pomensko ujema s č. *hlobiti* »zagozditi«, r. *globà* »tram, žrd« iz iste osnove.

S tem še ni izkoriščeno vse gradivo, ki prihaja pri geslih na *g-* v poštev za komparativne rekonstrukcije. Izognil sem se vsega, kar je že v starejši literaturi zadovoljivo osvetljeno, prav tako pa tudi osamljenih besed s tveganimi paralelami. Posebej pa bi bilo treba govoriti o primerih, ki povezujejo slovenščino z določnim območjem slovanskega prostora. Preveč jih je, da bi jih mogli izčrpati v kratki razpravi. Že iz dosedaj povedanega je jasno razvidno, da v nobenem slovanskem jeziku ni mogoče ugotoviti tako visokega odstotka arhaičnih leksičnih posebnosti kako v slovenščini. To je slutil že Miklošič, le da si je slovensko etnogenezo napačno razlagal. Slovenščina je mešanica različnih praslovanskih migracijskih tokov in vsaj za enega med njimi se da sklepati, da se je že pred začetkom preseljevanja narodov odtrgal iz praslovanske skupnosti in se šele kasneje spet pomešal z mlajšimi plastmi. Ne vemo, kdaj in kje se je to dogajalo, zavedamo se samo, da je naloga modernega jezikoslovca izluščiti iz slovenske leksike te zanimive ostanke.

IZ ZGODOVINE SLOVENSKEGA BESEDJA

planika, planinka — O tem beri Koštiálov zapis v SJ II. (1939), str. 115, 116; **planinščak** (nemško der Älpler) — Fr. Erjavec, Med Savo in Dravo. Zvon IV. (1878), 326: Smešno oblečeni, oboroženi z dolgimi palicami, ki so jim dostikrat v napotje, pohajajo ti *planinščaki* jatoma po hribih; nemški pomen der Alpenbewohner v Plet. II., 48, tu ni na mestu; * **plast** — a Dajnko, Lehrb. 1824, 301: do sušachi male kupe rastrosili, na seno posušili, ino na velike *plaste* znosili; **plaščar** — J. H. G. Schlegel navaja v Reise durch einige Theile vom Mittäglichen Deutschland Erfurt, 1798, 392, kot koroško pokrajinsko besedo *Plaischer* — *plaščar* < plašč; o *plaščarjih* je pisal tudi B. Hacquet v znani knjigi Abbildung und Beschreibung, Leipzig 1801—1805; **plavi ponedeljek**; razlag za nastanek tega poimenovanja je več, izvira pa od srednjeveških dela prostih ponedeljkov, kakor je bil to običaj pri rokodelskih pomočnikih; nemški blau, slov. *plav* (moder) je nastal iz narečnih Plom — Plum — Pluen — Plu —, npr. an dem Pluen — Montag; sčasoma se je sprevergel pomen blau v soznačnico za vinjen, ker so se delovni ljudje ob dela prostih ponedeljkih in tudi ob nedeljah navadno napili, drugi dan pa niso prišli na delo; tako se je nemški Blau-Montag prenesel na slovenski *plavi ponedeljek*; Hip., Dict. II., 126: blau montag halten. *plavi pondélik* dersháti. potu Hebdomadem aufpicari; Vodnik je v Slov. Bef., zv. 19/3 b, zapisal: Blau... der blaue Montag safpáni ponedelek, a namesto safpáni je zapisal sprva piani, potem pa je to prečrtal; glej tudi: pika; **plaviti se** — Dajnko, Lehrb. 1824, 183: *plavim se*, ich rinne ab, z. B. sveča *se plavi*, die Kerze rinnt ab; **plaža** = peščina ob morju, vodi; v slovenskih tiskanih slovarjih beremo besedo *plaža* šele v Glonarjevem Slovarju slovenskega jezika 1. 1936, str. 280, a še tam je zaznamovana kot zastarela, napačna, pripisani pa so ji pomeni: obal, obrežje, obala, mivka, sviž, peščina. Nazadnje je vknjižil SP I. 1962, 585: *plaža-e* ž peščina ob vodi: na *plaži* ležati, se sončiti. Tudi pri Hrvatih Ak. Rječnik, Dio X., 34, besede *plaža* ne pozna, znana mu je edino *Plaža*, selo na Hvaru. In vendar ima besedo že F. Vrančić v Dict. 1595, 10: Aruum, Campo, Ein Felt, *Plaža*,** od Vrančića jo je prepisal Megiser v Thes. Pol. 1603, I., 129: Arvum. Germ. ein Felde, das schon zum säen gerüstet ist. Dalm. [atice] *plaffa*; **plesni** — Dajnko, Lehrb. 1824, 83: *plesni*, das Prßgesimse, od tod Murko I. 1833; **plima** — Iz obmorske Grške je Πλημη, Πλημμυρις, Πλημμυρα, v pomenu naraščanje, pritok morja, vode, prijadrala kot *plima* že v 16. veku v književna dela hrvaških dalmatinskih piscev, npr. M. Vetranovića, P. Zoranića. V slovar sta besedo zapisala naprvo J. Mikalja I. 1649 in A. Della Bella I. 1728. V poznejših časih najdemo besedo npr. v Zbirki I. 1835, 13: *Plima*, e, ž accessus, Meeres Fluth, I. 1842 v Maž.-Užar. slovarju, str. 134, 170, 255: Ebbe, oséka i *plima*, Fluth (nach der Ebbe), *plima*, Meeresfluth, *plima*. Kdo in kje je pri

* V Zbirki nekotih rečih I. 1835, 12, pa je *Planinščak*, potok, torrens, Alpenstrom;

** In še na str. 52: Jugerum, Campo, Jucharten. *Plaßaa* — beri in izgovori plasa — je prešlo *posredno* sčasoma v pomen plaža; latinsko arvum, i pomeni namreč poleg oralne zemlje, planjave, ravni, prav tako tudi breg, prod, morsko obrežje;

Slovincih prvi zapisal besedo *plima*, še ni ugotovljeno. V slovarju imenuje po Vukovem Srp. Rječniku iz l. 1852 kot srbsko besedo *plima* najprej Cigale l. 1860, str. 530, pri geslu Flut; šele Janežič je zapisal l. 1867 na str. 265 izraz *plima* brez pripomb v obojem pomenu, t. j. kot povodenj in kot naraščanje vode, morja. Med domačimi besedami za odtok in prtok morja je zapisal Vodnik v Veliki pratiki za l. 1797: odstop in nastop, kar je priporočal Breznik z zapisom v Plet. II., 60 kot dobro slovensko; **plin** — po češkem viru, morda Konečný, 2. izdaja l. 1850, je na jugu med prvimi zapisal R. A. Fröhlich-Veselić, Rěčnik ilirskoga i němačkoga jezika. U Beču 1853, 276: *Plin*, m (cechisch)Gas; Šulekov nem.-hrv. slovar, ki ima tudi izraz *plin*, je izšel v 4. zvezku do besede Hart šele v juliju l. 1855. Iz Šulekovega slovarja je prevzel Cigale l. 1860, str. 575, 576 — takó je menil Breznik v ČZN XXXIII. l. (1938), 154 — Gas, das, gaz (böhm. *plyn*) z več svojimi izpeljankami: *plinast*, *pliniti se*, *plinokaz*, *plinomer*, *plinov*; Janežič l. 1867, 284: Gas, *plin*, Gasanstalt, *plinárnica*, itd.; Nov. 1861, 195: gaz ali *plin*; Nov. 1861, 332: *plinova* svečava; V. Zarnik v Nov. 1862, 187, 222: *plinina* — *plinska* svetloba; **plitvogladen** — A. Krempf, Dogodivšine 1845, 252: *plitvoglavni* Madjari; **ploča**, **pločevina** — Že Megiser je zapisal l. 1603 v Thes. Pol. I., 772: Lamina. Blech. Slav. pleh, Dalm. plafta [iz Vrančičevega Dict. l. 1595, 53: Lamina Plafta], Boh. [emice] *ploce*. Potem imajo Mikalja, Della Bella, Belostenec in poznejši: *ploča*, takó tudi Sušn.-Jambrešič l. 1742, str. 476: Lamina, *Plocha*, Plafta, peregr. Pleh, in od tod Apostel, Dict. 1760, 293: blehblaten *plozha*, pleh, a, ploha, plasta, *plozhast*, plehav. Janežič pa je v nem.-slov. slovarju l. 1850, str. 117, prvi zapisal: Blech, pleh, plehovina, **ploča**, **pločevina**, z izpeljanko Blechfabrik, **pločarna**, kar je verjetno povzel in naredil po Vukovem Srp. Rječniku l. 1818, stolpec 564: *Plóča* 1) eine Platte, lamina; Cigale l. 1860, 263, ima: Blech, das (Lamina), nach dem serb. [= Vukov Srp. Rječnik 1852 l.] *ploča*, *ploščevina*, *ploševina*, in od tod potem Janežič l. 1867, 126; Blech, *plošča*, *ploščevina*, pleh, plehovina, a besede *pločevina* tu nima več; nadaljnje glej v Plet. II., 62; **plombirati** — Nov. 1866, 375, so zapisale po domače: zobje *se zakâpajo*; **ploščnik** — Nov. 1865, 147: *ploščnik* (= pločnik, trotoar); **pobočnik** — Slovenija 1849, 119: *pobočnik* (adjutant); **po-cvirkati** — Jernej Medved, Nov. 1845, 196: ali ga krompir ali korún imenujemo, de ga nam le kuharica ali gospodinja dobro *pocvirka*, in z mastjo pošvërka; **počitnice** — prvič Levstik v Napreju l. 1863, 237: v šolskih *počitnicah* (ponatis iz dijaškega lista »Torbica« v Zagrebu); Slovenec (Celovec) 1865, 121, 213, 251; Janežič l. 1867, 253: Ferien, *počitnice*; navedek v Plet. II., 74: Cig., je nepravilen, ker Cigale v slovarju l. 1860, 502, nima besede *počitnice*, marveč le: Ferien, prazniki, počitek, počitni dnevi, in podobno tudi pri geslu Vacanz na str. 1731; **podbuditi** — J. Alič, Majhine Bukvize branja l. 1814, 23: ermuntern — *podbuditi*; **podhlačnice** — Hip., Dict. I., 633: Subligaculum, halbhosen, halbkleid. svítize. *podhlázhenze*; **podhlebnik** — Murko, Slow. Sprl. 1832, 167: Der Schmarotzer sa-plezhnik, *podhlebnik*; enako l. 1833 v obeh slovarjih; **podkuriti**, **podkurjava** — Hip., Dict. II., 60: Feuer machen, *podkuríti*, recitare, sufцитare ignem; Pohl., Kmetam 1789, 64: skorej petkrat mejn drev, inu *podkurjave* gori ~ gre; **podmet** — Pohl., T. m. b. 1781, Aa 1 b: *Podmêd*, a, Das Muß, Puls, od tod Gutsm., DwW 1789, 534: *Podmet*, in še prej na str. 191; J. Kopitar v Die Illyrischen Provinzen, Wien 1812, 109: Heidenmehl, Motschink, *Podmet*, itd.; **podmittiti** — Dalm., Biblia 1584, II., 156^b: veliku jih je, kir se puftse s'denarmi *podmittiti*; Pohl., T. m. b. 1781, Aa 1^a: *Podmitim*. Bestechen. Corruptere, od tod Gutsm., DwW 1789, 534: *Podmitim*, na str. 47 pa nepravilno: Bestechen, pomizhiti; od Gutsm. l. 1833 Murko: *Podmitati*,

am oder *podmititi*, im, itd.; **podoknica** — Levstik v Napreju l. 1863, 10, verjetno po Cigaletovem slovarju l. 1860, 1467: Serenade, serenada, muzika ali petje *pod oknom*; Janežič l. 1867, 696: Serenade . . . *podoknica*; P. Skuhala, Povesti, Maribor 1910, str. 99: so prišli igrci (godci). Tiho so se postavili na **podoknah** (predni del hiše — pročelje), pa so zaigrali *podoknico*, žalostno *podoknico* so zaigrali; **podrediti** — Murko 1833, nem.-slovenski slovar, stolpec 711: Unterordnen, *podvréditi*, v slov.-nem. slov., 362, pa pomeni Podréditi, gem. podrediti, im, mästen, ausmästen; Mažur.-Užar. l. 1842, 387: Unterordnen, *podrediti*, od tod Janežič l. 1850, 530: Unterordnen *podréditi*, *podvréditi* pa iz Murka; **podreprekovati** — SN 1870, 14. 1.: Giskrova politika je zmagala, naši poslanci jej pa *podreprekujejo*; SN 1871, 46. 1.; **podrešetovina** — govorijo na Malem in Velikem Ubeljskem pri Razdrtem; glej Plet. II., 94: podrešetina; **področien** — po J. Dobrovský, Institutiones 1822, 421: *područnij* subjectus, sub manu; Obći Zagr. Kol. 1846 (slovarček): *Područni* Subalternus, filialis; **področiti** — podrediti, unterordnen, Nov. 1851, 10: naj se štajerske šole koroškim *področijo*; **področje** — Vuk, Srpski Rječnik 1818, stolpec 582: *Područje*, n. Land und Leute, worüber man zu befehlen hat, quod sub potestate est: u njegovu *području*; Zbirka 1835, 13: *Područje*, a. n. sphaera activitatis, Wirkungskreis, pouvoir; Mažur.-Užar. l. 1842, 440: Wirkungskreis, krug delovanja, *područje*; Janežič 1851, 281: *Podrôčje*, Wirkungskreis, Gerichtsbarkeit, Fach, v nem.-slov. del l. 1850, 594, pa je prevzel iz Mažur.-Užar. slovarja le: króg delovanja; Nov. 1860, 290; Nov. 1861, 166; Naprej 1863, 94; Cigaletova navedba v slovarju l. 1860, 1903: Wirkungskreis, *področje* (Vuk, nach V. und Jan. in Kt.), je nepravilna: 1) Vodnik besede v Slov. bes. ni zapisal, marveč je v zvez. 91/16^a: Wirkun[g]skreis, der obzor *področje*, poznejši, tuj pripis iz časa okrog l. 1854 iz Janežičevega slov. l. 1851; zato tudi v Plet. II., 95, vir: V.-Cig. glede Vodnika ne drži; 2) Janežičeva beseda *področje* ni iz koroškega narečja, ampak jo je Janežič naredil po Mažur.-Užar. *područje*; **podvez** — Slovenija 1850, 56 (iz Predvora): *Podvèz* (*véza*) imenujejo pastirji kraj pod visečo skalo, de se kje v zavetje skrrijejo; **podzidan** = podkrepljen, utemeljen — K. Ozvald, Podoba Ivana Cankarja I., Ljubljana, 1945, 32: znanstveno *podzidanega* spisa . . . dušeslovna literatura še vedno ne premore; A. Sovrè, Herodot, Zgodbe I., Ljubljana 1953, 7: vendar je Spenglerjeva misel *podzidana* s tako tehtnimi in prepričljivimi argumenti, da; **poglavje** — J. Mikalja l. 1649 in A. Della Bella l. 1728 v slovarjih: *poglavje* od koje knige, potem tudi Sušn.-Jambr. Lexicon l. 1742, 88: Caput . . . 7. Dèl, *Poglavje*, od tod naprvo Apostel, Dict. 1760, 82: Capitl in Büchern Postava, e, cr. [oatice] *poglavje*, nato še Gutsm., DwW 1789, 151: Kapitel . . . *poglaue*; Sv. pismo nove zaveze 1834, I., večkrat; Prešeren, Kerft 1836, 35: Opombe: 7me bukve, 2^{go} *poglavje*; Mažur.-Užar. l. 1842, 116, 206: Capitel, Hauptstück, *poglavje*; Janežič 1850-51, itd.; **pogoj** — V. Vodnik, Pismenoft 1811, 66: *s' kakfhnim pogòjam*, in na str. 177: *pogòj*, pactum, conditio; tudi Pozhetki 1811, 111: condition, *pogoj*, vgovor; Janežič 1850-51: Bedingung, *pogòj*, itd., **pogrešek** — Sveti Poftni Evangelji. V Lublani 1826, na 99. neošteviljeni strani: *Pogrefhki* [tiskarski]; **pohlevnik**, **pohlinjenec** — J. Mencinger, Moja hoja na Triglav. Kknj. IV. (1897), 141: Gotovo Vam je že izpodletelo, da ste vzgajali poslušnega *pohlevnika*, a vzgojili vrtorepega *pohlinjenca*; **poklanjati** — Jožef Šipuš, Temelj žitne trgovine. Vu Zagrebu 1796, 2^a: Njih ekscelencije . . . gospodinu . . . srdečno alduje, *poklanja*, daruje Pissac; **pokrovitelj**, **pokroviteljstvo** — Obći Zagr. Kol. 1846 (slovarček): *Pokrovitelj*, protector; Einspieler v Sloveniji 1849, 345: *pokroviteljstvo* (Protectionswesen); Nov. 1858, 86; Cigale 1860, 1362: Schirmherr, russ. *pokrovitelj*; Naprej 1863, 224;

Janežič 1867, 657: Schirmherr, *pokrovitelj*, itd.; **pokveka** — Nov. 1846, 164: slaba *pokveka* najbolj veka; **pola** — Nov. 1844, 18: ena *pola* papira kakor se fizer rezhe ena *pola* platna, fukna; Nov. 1848, 144, 178; Janežič 1850-51: Bogen (des Papiers) *pola*, itd.; **poledica**, **poledičati se**, **polediti** — Kranjsko besedišče pisano (okrog l. 1680), 278: *Polediza*; Pohl., T. m. b. 1781, Aa 3^b: *Poledim*, Mit Eis überziehen. Conlegare; Vodnik, Slov. Bef., zv. 39/11^a: Glatteis, *polediza*, Glatteisen, es glatteiset *se polédizha*; Murko, slov.-nemški slovar 1833, 373: *Polédniza*, das Glatteis; Mažur.-Užarevič 1842, 193: Glatteis, *poledica*, *paledica*; Janežič 1850, 289, itd.; **poleno** — V. Vodnik, Lub. Nov. 1799, 27. 7 (in še večkrat): fo jeli *polēna* pod noge metati; Nov. 1860, 232: ministrom *poleno* pred noge mečejo; **polenovka** — M. Kastelec, Dictionarium (ok. l. 1680): asellus enu *polenu ribe*, stokfisch; J. Svetokriški, Sacr. Promp. V. (1707), 36, je poznal še samo Shtokfish, takó tudi Apostel, Dict. 1760, 343: Abusive Shtokfisch, Gutsm., dWw 1789, 305: Shtokfisch, itd.; besedo *polenovka* pa je naredil verjetno šele Janežič v nem.-slov. slovarju 1850, 482: Stockfisch . . . *polenovka* in 1851, 289: *Polenovka*, Stockfisch; Cigale l. 1860, 1562: Stockfisch, riba, *polenovka*, s pripombo, da je beseda nova; **polenta** — *polenta*, na razne načine pripravljena jed iz koruzne moke ali koruznega zdroba, je že pri Grkih — *πολτος* — in pri Rimljanih — *puls*, *pulte* — pomenila gosto kašo, močnik iz pirne ali bobove moke. Polta > *polenta* ni bila znana jed le pri Italijanih, marveč tudi pri njihovih severnih sosedih. Takó poroča npr. že P. A. Matthioli, Commentarii 1569, 306, kako pripravljajo in jedo kmetje okrog Italije in Nemčije močnik, ki mu pravijo po domače *polenta*. Tudi J. A. Scopoli je v razpravi De Agricultura Carnioliae (O poljedelstvu na Kranjskem) posebej poudaril, da si kuhajo kmetje na Kranjskem iz moke žgance in *polento* (Annus historico — naturalis. Lipsiae 1770, 134); čeravno je bila beseda *polenta* pri Slovencih že davno domača, jo je npr. Cigale v slovarju l. 1860 še zaznamoval kot tujo; Megiser, Thes. Pol. 1603, II., 363: Puls, Latin. puls, pulmentum, je tudi iz italijanščine zapisal: *polenta*, *pulte*, *meneftra*, slovensko *kafha*, *mozhnik*; **polglasnik** — Nov. 1849, 70 (Poklukar): *pologlasnik*; **polič** — že Dalmatin, Biblia 1584, I., 55^a, 74 b: Hin je bila mera, v katero je fflu okuli enajft ali dvanajft *polizheu*; **poljedelec** — Nov. 1844, 42; Slovenija 1848, 60, 1849, 121; Janežič 1850, 331: Landbauer, *poljodělec*, 1851, 290: *Poljodělec*, Ackersmann, Feldarbeiter; **poljedelstvo** — Mažur.-Užar. 1842, 20: Ackerbau, *poljodělstvo*, narejeno verjetno po Murkovem slovarju 1833, 33 (nem.-slov.): Ackerbau, *póljko délo*; Slovenija 1846, 60; Janežič 1850, 18, 331: Ackerbau, Landbau, *poljodělstvo*, 1851, 290: *Poljodělstvo*, Feldarbeit; **poljuden** — Slovenija 1848, 30; Janežič 1850, 396: Populär, *poljuden*, 1851, 290: *Poljuden*, *dna*, o populär; **poljudnost** — Janežič 1850, 396: Popularität, *poljudnost*; **polk**, **polkovnik** — Vodnik, Lub. Nov. 1799, 26. 2: dva *polka* Kafakov . . . *Polkovnik* inu njegov podpolkovnik; **polmesec** — Vodnik, Babifhtvo 1818, 23: *polmeszu* podobna; **polovičnost** — Zbirka 1835, 13: *Polovičnost*, i, ž. Halbheit; Janežič 1850, 266, 1851, 291: Halbheit, *polovičnost*, itd.; **položaj** — Slovenija 1849, 45: *položaj* Position; Janežič 1853, 330, 1851, 291: Lage, *položáj*; Slovenec (Celovec) 1865, 357; **položnica** — Jur. pol. Term. 1853: *položnica* Erlagschein, hrv. del, toda iz slov. osnove pologa Erlag, je pripisal Breznik v Plet. II, 133; **polsestra** — Meg.² 1744, Hh7a: Leibliche Schwester, Stieff — Schwester *Pristna* feftra, *popovo Seftra*; **polzati se** — drsati se — J. Lovrenčič, Koledar DsvM 1953, 105: me ni prav nič mikalo, da bi se šel na Lepoč *polzat*; **pomaknina** — Vrtovec, Kmet. kemija 1847, 164: Gorensko polje je *pomaknina* ali znos Save; **pomanjkava** — Nov. 1859, 375: državna *pomanjkava* (deficit); **pomen**

-- M. Ravnikar, Sgodbe I., 1815, 154: po duhu in *poménu* befedi; Murko 1833, nem.-slov., 146: Bedeutung, *pomén*; Janežič 1850-51: Bedeutung, *pomén*, itd.; **ponizje** — Hip., Dict. P² (prepis), 130: Confecta, orum, Nachtsch, *pomysje*; **ponatis, ponatiskavec, ponatisniti** — Vodnik, Slov. Bef. (29. XII. 1805), zv. 56/3^a: Nachdruck eines Buches, *ponatíj*, Nachdrucker *ponatískáviz*, Nachdrucken, ein Buch *ponatísniti, ponatísvati*, bukve; Nov. 1851, 161; Janežič 1850, 368: Nachdruck (eines Buches) *ponatís*, Nachdrucken, *ponatísniti, ponatískati*, 1851, 294: *Ponatís*, Nachdruck, itd.; **ponedeljek** — glej pika, plav;

Se bo nadaljevalo.

Silvo Fatur

Gimnazija Postojna

POUK SONETOV NESREČE

Kaže, da se da in da je treba tej Prešernovi umetnini v gimnaziji posvetiti vsaj dve šolski uri. Prvo je pogojeno s časom, ki ga ima slavist na razpolago in ki je določen za pouk književnosti s predmetnikom, drugo pa izvira iz pomembnosti stvaritve, ki je sedemnajst, osemnajstletnemu dijaku dojemljiva vsaj v nekaterih svojih plasteh. V dveh urah se da te sonete dijaku predstaviti še kar spodobno, naslanjajoč se na nekatera njegova spoznanja iz osnovne šole in nižjih razredov gimnazije. Kako se da to storiti — seveda nikakor ne gre za edino možnost — bi rad povedal v tem sestavku.

1. ura

Dijaki imajo pri uri antologijo Slovenska književnost — prva knjiga, še bolje pa je, če imajo eno izmed izdaj Prešernovih poezij; različne izdaje, ki jih vidijo, vzpodbujajo k razmišljanju o veličini Prešernove ustvarjalnosti. Učitelj prinese s seboj še gramofon in 1. ploščo kompleta Prešernovih pesmi, ki ga je izdala Mladinska knjiga. S te plošče pripoveduje prve tri sonete Stane Sever, druge tri pa Boris Kralj. To so dobri posnetki.

Preden gramofon steče, je treba dijake seznaniti z najnужnejšimi literarnozgodovinskimi dognanji: da je cikel nastal pred Sonetnim vencem; da bi bilo sporočilo Sonetov nesreče lažje razumeti in razložiti, če bi nastali kasneje, po mnogih udarcih, ki jih je Prešernu prisodilo življenje; da jih je pesnik sam v Poezijah uvrstil za sonetni venec in da so tako uvrščeni še dandanašnji, ker je čutiti v tem neko življenjsko logiko; da je literarna zgodovina pravzaprav še zmeraj v zadregi, ko skuša pojasniti vzroke za tolikšen, tako globok Prešernov obup leta 1832, ko je pesnik zaključeval študije v Celovcu, zlasti še, ker je tisti čas pisal tudi lahkotne petrarkistične in naostrene satirične verze. Povedati velja še, da se sporočilo Sonetov nesreče v tem in onem navezuje na Slovo od mladosti, ki ga dijaki že poznajo, in da gre za vrhunsko umetniško stvaritev, ki je miselno, stilistično in kompozicijsko izredno dognana.

Potem lahko steče gramofon. Dijaki morajo najprej doživeti umetnino — cikel v celoti, kajti kaže se nam izredno celovit. Ko se plošča izteče v tišino, nadaljujemo.

Ni časa, da bi natančneje interpretirali vsak sonet posebej, zato izluščimo le elemente sporočila — bolj ali manj aktivno pomagajo dijaki — s temi elementi, urejenimi kot jih je uredil pesnik sam, skušamo izrisati kompozicijsko linijo ciklusa.

Na poti od soneta do soneta ugotovimo naslednje:

1. Pesniku je žal, ker je zapustil srečno, drago vas domačo, od koder ga je speljala uka želja. Spoznanje, ki mu ga je dal svet pravzaprav že na začetku poti, je v njem načelo vero vase in v njegovi duši razvihralo vihar, v katerem se je zazibal kot igrača.

2. Pa je, popotnik, šel dalje — a sredi noči v puščavi mu je zmanjkalo steze, nikjer ni bilo luči, ki bi ga vodila iz stiske. A ko je posijala luč, ko se je razprlo zagrinjalo noči, ki je zagrinjalo prihodnost, mu je zazijal nasproti življenja gnus in nadlog nemalo in brezno brez vse rešne poti. Pesnikovo odkritje je ostro in boleče.

Na tem mestu velja dijake opozoriti, da v prvem sonetu govori pesnik v 1. osebi («... da b'uka žeja me...», «... mi ne bila...», «... mi mirno plavala bi...» itd.) — s čimer je poudarjena intimnost, že v drugem sonetu po uporabi 3. osebo, tako dobiva umetnina splošnejši, bolj občečloveški značaj («Popotnik pride...», «... steze mu zmanjka...»). V tretji osebi sta tudi tretji in četrti sonet.

V teh povzetkih sonetov je smotrno uporabiti kolikor se da Prešernovo besedje. S tem ohranjamo z umetnino trdnejšo zvezo.

3. Na koncu drugega soneta bi bil lahko konec, saj poti ni bilo videti nikakršne. A kolikokrat se znajdemo v življenjski stiski, ki ji ni videti razrešitve; pa rešitev, pot iz brezna vendarle je! Tudi Prešeren se je velikokrat, do tal pobit, vendarle dvignil in krenil dalje. Vedel je, da bo hrast, ki ga je podrl zimski vihar, še ozelénil veje, čeprav je zapisan požrešni trohljivosti. Podobno je s človekom. Zapisan je neizogibnemu ugašanju in koncu.

4. Na popotovanju skozi življenje človeka zadene čestokrat klofuta, pot mu psojplje trnje, nadloge butajo vanj kot togotni valovi jezera. Skrb in potreba ga preganjata — in nikjer ne najde miru. Odpočije si lahko šele v pokoju tihem poslednjega bivališča, v grobu.

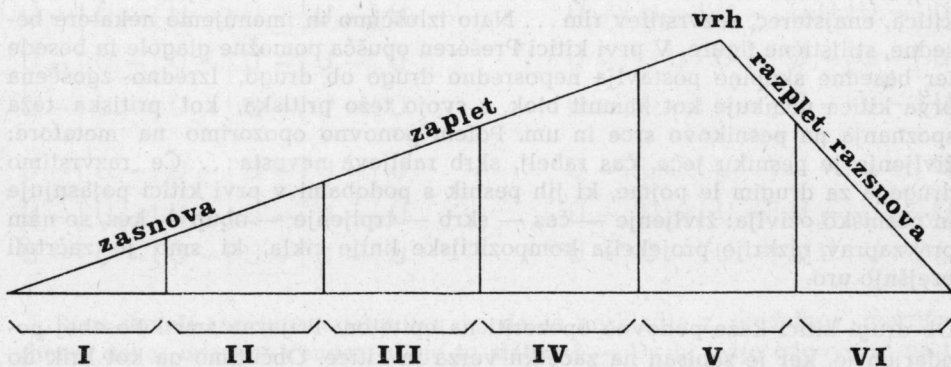
5. V petem sonetu pesnik razglablja o prastarem vprašanju: življenje — smrt. Spet spregovori v 1. osebi, vendar v 1. osebi množine («... ki pelje nas...», «... krivic ne bo za nami...»). Postavi se tako med ljudi in s tem daje svoji izpovedi pretresljivo neposrednost. Ta sonet izredno zgoščeno povzema težka spoznanja prvih štirih. Je težko razumeti, da je njegova izpoved pesimistična? Da mu je življenje *ječa*, čas *rabelj*, skrb *rabljeva nevesta*, trpljenje in obup pa *rabljeva zvesta hlapca*...? Je težko razumeti, če si iz pesnikove zavesti izvi- je sam po sebi nedoumni, pa v tej situaciji izredno prepričljivi epiteton PRIJAZ-

NA smrt...?! Saj je smrt ključ — vrata — srečna cesta iz mesta bolečine k pokoju, k večnemu miru. Ta mir je dokončen, naraven, brez onstranske dimenzije verujočih.

V tem sonetu je Prešeren na vrhu poti, navzgor ni več moči, navpično pod previsom je samo še smrt. Življenje in smrt si gledata iz oči v oči, merita svoje pošastne sile... Pa navsezadnje še enkrat, ne dokončno, a vendarle zmaga življenje. Življenje je vendarle tisto najbolj dragoceno, kar imamo!

6. Ta, zadnji sonet je spet v 1. osebi ednine, saj je razrešitev obravnavanega problema praviloma individualna. Prešeren se je — in človek se navsezadnje mora sprijazniti s tem življenjem. Pleča se navadijo butare, koža postane čez in čez podplat, ne straši več je trnovka bodeča. Izgine strah — in če človeka ni več strah, posebno če se znebi tudi golj'fivnega upanja, ki je upanje neizkušene mladosti, potem stopa po svoji poti vendarle trdnejši, zavedajoč se danih možnosti in nemožnosti.

Po taki interpretaciji, s katero seveda ne izčrpamo vseh miselnih globin, v jakovi zavesti vsekakor ostane vtis strnjenosti in celovitosti ciklusa. Prav je, če mu pokažemo to tudi grafično; to prej sami izdelamo. — Ciklus je vsekakor notranje dramatičen; v Prešernu romantiku je bilo še nekaj klasicističnega, zato se zdi, da je mogoče prikazati kompozicijsko linijo ciklusa s kompozicijsko linijo klasične drame, o čemer so dijaki nekaj zvedeli že v 1. razredu.

Pesnik obžaluje odhod iz domače vasi, kjer bi bil srečen.

Tako, popotnik, krene na pot in trči na prve ovire; zdi se, da ni več izhoda.

A izhod je, čeprav je že videti neizbežen konec.

Pot je utrudljiva, in resnični počitek je le smrt.

Človek v stiski si smrti zaželi; vzame si jo lahko. A življenje je dragocenejše.

In človek se resigniran sprijazni; po zmagi nad samim seboj je trdnejši, močnejši.

S tem lahko zaključimo prvo uro. Vzgojni smoter je taki razlagi imanenten. Gornjo sliko lahko uspešno prikažemo z grafoskopom. Če utegnemo, lahko opozorimo dijake še na sonet *Pov' do let starih čudne izročila*, ki naj bi bil po prvot-

nem načrtu prvi sonet cikla, a ga je Prešeren sam izločil. Prav tako lahko opozorimo na sonet *Memento mori*, ki po svojem značaju sodi k sonetom nesreče in ga uredniki uvrščajo tik za ciklus. Vendar je v primerjavi s soneti cikla skrajno objektiviziran. Kompozicijska linija cikla se z dodatkom ali odvzemom teh dveh sonetov v bistvu ne spremeni.

2. ura

Na začetku druge ure kaže dijake najprej opozoriti, da bi bilo pesnikovo sporočilo lahko tudi pisateljovo in bi bilo zapisano v leposlovni prozi, npr. v romanu, ali pa sporočilo psihologa in sociologa in bi bilo napisano v znanstveni prozi. Prešeren ga je stisnil v pesem, v ciklus sonetov. — Zdaj ugotovimo, v čem je to sporočilo pesniško sporočilo! Dijaki bodo hitro povedali, da je napisano v verzih, ki se rimajo, kiticah, ki so oblikovane in razvrščene po shemi za sonete, opozorili bodo tudi na jezik in stil, na plastično metaforiko . . . Manj verjetno, da bi se spomnili tudi na ritem. Zato ugotovimo, da je bogat jezik in izoblikovan stil lasten tudi leposlovni prozi, da pa je poeziji še posebej treba ritma, ritmičnega gibanja. Napovemo, da bodo nadaljnja razmišljanja usmerjena k ritmu.

Iz prejšnje ure izhaja, da je sonet *Življenje ječa* . . . kompozicijsko vrh cikla. Izredno poln je, izberemo si ga za nadrobnejši ogled.

Najprej v razgovoru hitro naštejemo značilnosti soneta, ki jih dijaki že poznajo: kitica, enajsterec, razvrstitev rim . . . Nato izluščimo in imenujemo nekatere besedne, stilistične figure. V prvi kitici Prešeren opušča pomožne glagole in besede ter besedne skupine postavlja neposredno drugo ob drugo. Izredno zgoščena prva kitica učinkuje kot kamnit blok, s svojo težo pritiska, kot pritiska teža spoznanja na pesnikovo srce in um. Potem ponovno opozorimo na metafore: življenje je pesniku ječa, čas rabelj, skrb rabljeva nevesta . . . Če razvrstimo drugega za drugim le pojme, ki jih pesnik s podobami v prvi kitici pojasnjuje in pesniško oživlja: življenje — čas — skrb — trpljenje — obup — kes, se nam pravzaprav razkrije projekcija kompozicijske linije cikla, ki smo jo načrtali prejšnjo uro.

Ob drugi kitici kaže ponovno opozoriti na epiteton: Prijazna smrt! Posebej poudarjen je, ker je zapisan na začetku verza in kitice. Občutimo ga kot krik do smrti pobitega človeka. Potem opozorimo na stopnjevanje ali klimaks: ključ — vrata — cesta; smrt je vse to, le smrt je izhod in odrešitev, je pot, ki pelje . . . « v posteljo poslano v črni jami . . . », kjer ni več preganjanja, krivic, hrupa, nadlog.

Nato obravnavamo ritem. Metrično in ritmično shemo soneta imamo že prej izrisano na posebnem panoju. Še bolj uspešno se da uporabiti grafoskop. Eno ali drugo je potrebno zaradi nujnosti štednje s časom. Projekcijski komplet si lahko pripravi vsakdo sam. Grafoskop po slovenskih šolah ni več redkost.

Na prvem listu kompleta je izrisana metrična shema soneta. To bo torej prva slika na zaslonu. Ob tej, prvi projekciji potem čimbolj naravno beremo kitico za kitico in v vsaki kitici vrstico za vrstico ter ugotavljamo, v kolikšni meri se poudarjeni in nepoudarjeni zlogi besedila ujemajo z zahtevami metrične sheme.

Dijake je mogoče prav živo angažirati. S skupnimi močmi hitro ugotovimo neskladja. Z naslednjimi tremi listi pa ob že projicirano metrično osnovno sproti, najprej za prvo, pa za drugo kitico in nazadnje še za obe trivrstičnici, projiciramo shemo, kakršna nastaja iz besednega gradiva soneta, shemo z »napakami« torej. Hkrati s podčrtavanjem in z drugo barvo zaznamujemo »nepravilna« mesta v prvotni, čisti shemi. To je potrebno zato, da je primerjava obeh delov druge slike na zaslonu za dijake lažja. Ta druga slika na zaslonu, sestavljena iz štirih projekcijskih listov, je takale:

U — U — U — U — U — U	U — U — U — U — U — U
<u>U —</u> <u>U —</u> U — <u>U —</u> U — U	— — U U U — U U U — U
U — <u>U —</u> U — U — U — U	U — U U U — U — U — U
U — U — <u>U —</u> U — U — U	U — U — U U U — U — U
U — U — U — <u>U —</u> U — U	U — U — U U U — U — U
U — U — <u>U —</u> U — U — U	U — U — U U U — U — U
U — <u>U —</u> <u>U —</u> U — U — U	U — U U U U U — U — U
U — U — U — U — U — U	U — U — U — U — U — U
U — U — U — <u>U —</u> U — U	U — U — U — U U U — U
U — <u>U —</u> U — U — U — U	U — U U U — U — U — U
U — U — U — U — U — U	U — U — U — U — U — U
U — <u>U —</u> U — U — U — U	U — U U U — U — U — U
U — U — U — U — U — U	U — U — U — U — U — U
U — U — U — <u>U —</u> U — U	U — U — U — U U U — U

— Prva dovolj razvidna ugotovitev je, da je neskladje z »idealno« metrično shemo dokaj opazno. Vendar, ali je to slabost? — Da bi lažje odgovorili na to vprašanje, je treba spet brati sonet, naravno, vendar z izrazitejšimi poudarki. Dijaki morajo problem dojeti akustično, ritem pesmi je predvsem akustična zadeva. Sledi vprašanje: Ali je ritmičnost pesmi zaradi ugotovljene neskladnosti z metrično shemo kaj prizadeta? Je čutiti kake trše ovire v ritmičnem gibanju? — Pričakovati smemo, da takih ovir dijaki ne bodo našli. Potem jih je treba napotiti k iskanju potrebne ritmične urejenosti soneta. Nekaj mora biti, če ob poslušanju ne zaznamo ovir! Hitro bodo ugotovili, da je prvi verz brez posebnosti, da je drugi bolj čuden, a ob tretjem in četrtem verzu smemo pričakovati, zlasti če jih opozorimo, naj ujamejo s pogledom po dve stopici hkrati, da bo ta ali oni odkril ritmično enoto, ki pravzaprav nadomešča zaporedna jamba. Ta posebna enota je : U U U —! Ko bomo našli prvo tako enoto s primerjavo 3. in 4. verza — bomo lahko hitro našli še ostale. Ugotovili bomo, da se pojavijo kar 11 krat, s pridržkom pa tudi na začetku 8. in 11. verza ter sredi 13. verza. —

To prikažemo še s petim, zadnjim projekcijskim listom kompleta. Na njem so zarisani samo ustrezni okvirčki, ti okvirčki pa — potem ko ta list spustimo na prve štiri — izdvojijo iz desne sheme vse ugotovljene posebne ritmične enote. Za primer navajam le dokončno sliko prve kitice.

$$\begin{array}{cccccccc}
 U & - & | & U & - & | & U & - & | & U & - & | & U & - & | & U \\
 - & - & & \boxed{UU} & | & \boxed{U-} & | & \boxed{UU} & | & \boxed{U-} & | & U & & & & \\
 U & - & & \boxed{UU} & | & \boxed{U-} & | & U & - & | & U & - & | & U & & \\
 U & - & | & U & - & & \boxed{UU} & | & \boxed{U-} & | & U & - & | & U & &
 \end{array}$$

Zadeva je zdaj formalno opravljena. Ta »formalizem« pa je treba osmisлити. Ko ponovno beremo prvo vrstico in posebno pozorno prisluškujemo njenemu ritmičnemu toku, ugotovimo, da prva vrstica teče enakomerno, da pa v verzih, kjer si sledijo trije nepoudarjeni in nato četrti poudarjeni zlog, z glasom nekoliko pohitimo, kar je utemeljeno s teorijo poudarjanja besed, da se torej nekako opotečemo. Kot da bi hoteli kar najhitreje spet ujeti ravnotežje in enakomernost gibanja. To lahko ponazorimo še s trkanjem ob mizo ali celo z malo teatraličnim korakanjem. Zaključek je: Prešeren je ob predpisani metrični shemi ustvaril svojo ritmično strukturo, ki s ponavljajočo se ritmično enoto UUU — ustvarja občutek opotekanja.

V sonetu *Življenje ječa*... so torej v čudovitem skladju: globoka misel, bogastvo besednih in glasovnih figur ter svojstven, vsebini ustrezen ritem. Ta sonet je umetnina prve vrste. Visoko umetniško vrednost pa razodeva tudi cikelus v celoti.

Jože Toporišč

Filozofska fakulteta Ljubljana

»SPOZNAVAJMO SLOVENSKI JEZIK« V JEZIKOSLOVNI IN METODIČNI OSVETLITVI

3

V tem delu recenzije je govor o Ssj 6, pripombe pa so omejene (kot v oceni Ssj 5) le na novo snov; kolikor se v Ssj 6 obravnava snov iz Ssj 4 in 5 (npr. obrazilo — končnica, poudarek — naglas, osebkovala beseda — osebek, pojmovanje stavčnih členov ipd.) in se prikazuje pojmovno in terminološko enako kot v teh dveh knjigah, veljajo zanjo kritične pripombe iz ocen Ssj 4 in 5.

V Ssj 6 so obravnavani: pravorečje in pravopis (str. 4—5, 16—18, 30—31, 44—46, 47, 60—62, 74—75, 94—96, 110—112, 124—126, 139—141), skladnja (7—12, 20—25, 30—39, 47—55, 63—66, 148—150) ter oblikoslovje (77—88, 97—104, 113—117,

127—129, 142—148). Poleg tega sta v Ssj 6 obdelani še 2 tematični območji, besedni zaklad in praktično sporočanje — a tega se ta kritika ne dotika.

Snov je obdelana pretežno v obliki vaj. Verjetno to ni najboljša pot k temu, da bi si učenec prilastil podobo o zgradbi slovenskega knjižnega jezika, prav iz zgradbe pa je marsikaj laže ne le razumljivo, ampak tudi priučljivo.

Pravorečje in pravopis

Poglavja o pravorečju in pravopisu bi bilo tudi v tej knjigi nujno razdeliti na dva samostojna dela: eden bi obravnaval samo pravorečje, drugi samo pravopis. Učitelj in učenec bi se tako naučila strogo ločiti eno od drugega, s tem pa bi odpadla tudi marsikatera napaka, npr. nerazločevanje oz. mešanje črke in glasu, čemur se ne zna izogniti niti Ssj 6 (prim. 16/1 (beri: str. 16, vaja 1), 31/10, 44/2, 139/2), še manj pa se jim bosta mogla učitelj in učenec. V skupno poglavje Pravorečje in pravopis je razen tega zašlo nekaj stvari, ki niso ne pravopisne ne pravorečne, ampak pretežno oblikoslovne (45/12, 74/2, 111/13, 124/6—8, 139/9). Pač pa gre v pravopis poglavje o pisavi tujk (76/4), sedaj v Besednem zakladu.

In sedaj podrobnosti k posameznim tematičnim območjem.

Pri pravorečju je premalo vaj za t. i. bralno pravorečje, pri katerem učenec bere besedila, opremljena s pravorečnimi znamenji. (Dovolj takih vaj je v knjigah avtorja te recenzije, tj. v knjigah Slovenski jezik, Izgovor in intonacija s recitacijama na pločama, Zagreb 1961, in Zakaj ne po slovensko, 1969; veliko akcentiranih besedil je tudi v Jurančičevem Slovenačkem jeziku (kjer pa je treba marsikaj popraviti). Še bolj pogrešamo t. i. govornega pravorečja, pri katerem se učenec uči pravih glasov s posnemanjem vzorčnega govora (govor s plošč in magnetofonskih trakov, govor iz učiteljevih ust). Tudi za te vrste vaj imamo že učbenike in plošče (Slovenski jezik ima 5 plošč, Zakaj ne po slovensko 6). V sicer akcentiranih besedilcih Ssj 6 so tudi napake, bodisi da ni zaznamovan naglas ali pa je zaznamovan napačno: zelena 4/5; Ej, vse 4/7; sèl (ni zaznamovan polglasnik) 17/12; veslà 17/14; sàm, bila, le 17/16.

Pri samoglasnikih verjetno ni sporna jasnost, pač pa pravilnost (barva) izgovora (prim. 16/3). Napačno se govori o dolgem (in kratkem) naglasu (17/13). Naglas ne more biti ne dolg in ne kratek, obojno je lahko le tisto, kar je naglašeno (samoglasniki). Táko nepravilno izražanje je sicer precej splošno razširjeno (tudi v Slovarju slovenskega knjižnega jezika I ga najdemo), pa zato nič bolj upravičeno. Zakaj ne bi otrok učili pravih, natančnih poimenovanj in izražanja. Še bolj napačno je reči, da so »po kakovosti poudarka — samoglasniki /.../ široki ali ozki« (17/15). Poudarek spet ni ne ozek ne širok, ampak je tak le njegov nosilec. Do te zmešnjave prihaja od tod, ker niso dobro obdelana pravorečna znamenja (kar smo že kritizirali) nad samoglasniki (polifunkcionalnost ostrivca, krativca in strešice), in pa seveda zato, ker se ne loči pisana beseda od govorne. — Pri izgovoru črke v na koncu besede ni omenjen možni izgovor u (30/6 — barv), za glas ŷ pa ni dober izraz »soglasniški ŷ« — to je dvoglasniški ali nezložni u.

Napačno je obnavljano t. i. prilikovanje (31/14 in drugje); pri pojavih, kot je pisno *jež, vrabca* — govornjeno *ješ, vrapca*, ne gre za spreminjanje zvonečih soglasnikov v nezvoneče (in narobe), ampak za zamenjavo zvonečih nezvočnikov s parnimi nezvonečimi in narobe. Pravilo bi se torej moralo glasiti: Črke *b d g z ž dž* beremo pred nezvonečimi soglasniki kot *p t k s š č* in narobe: nezvoneče soglasnike beremo pred *b d g z ž dž* kot zvoneče. — Za prosti govorni (ne brani) jezik je pravilo naslednje: namesto glasov *b d g z ž dž* govorimo pred nezvonečimi soglasniki glasove *p t k s š č*. Namesto izraza »prilikovanje« se torej priporoča izraz »premena po zvonečnosti«. Ta premena velja tudi za predložno varianto *h*; torej je napačno reči »namesto *k* pišemo in izgovarjamo *h* pred besedami, ki se začenjajo s *k* in *g*« (44/5); pišemo *res*, izgovarjamo pa nezvoneči oz. zvoneči *h* (mehkonebni pripornik).

Da pri prilikovanju ne gre za spremembe, ampak za zamenjave, ki jih v jezikoslovnem jeziku imenujemo preмене, se vidi tudi pri t. i. preglasu: na str. 110/6 se pravilno govori o zamenjavi končnic *-ov (-om, -oma)* z *-em (-ev, -ema)*, ne o spremembi *o* v *e*. Žal pa se takoj za tem (111/9-11) spet govori o spreminjanju glasov *k/c g h* v *č ž š*, čeprav gre tudi tu samo za premeno (po mehčanju). Prav bi bilo reči: Namesto *k/c g h* se v nekaterih oblikah besede uporabljajo *č ž š* (rečen/stričev, strižem, strašen) oz. *c z s* nam. *k g h* (peci/naricati, strezi/ustrezati). (Mimogrede: tudi naglašeni *a* v *strašán* se ne podaljša iz polglasnika (nemara iz *strašan*) (111/13), ampak se polglasnik enostavno zamenja z *a*.) Prav je tudi reči, da namesto dveh enakih soglasnikov izgovarjamo le enega dolgega, ne pa da se dva strneta v enega (139/5); zlita *c* in *č* nista pri tem nobena izjema. (V prostem vsakdanjem jeziku namesto dolgih soglasnikov mnogi govorijo tudi navadne ali pa izgovarjajo zapornike dvojno; vendar zadnje za zborni jezik ni priporočljivo.)

V pravopisu so obdelani predvsem velika začetnica in ločila. Oboje se utrjuje z dokaj številnimi nareki. Na določenih mestih bi bilo treba jasno zapisati ustrezna pravila za zaznamovanje kolikosti (/´ ^/ proti /´/) in kakovosti (/´/ proti /´/) naglašeneda samoglasnika. Pa vsaj še pravilo za zapisovanje soglasnikov v besedah (pišemo jih zmeraj tako, kot jih izgovarjamo pred samoglasniki; primere, ko ne pridejo v tak položaj (*volk*), je treba listirati, posebej pa se opozori tudi na kategorije fonetične pisave *moški, lesti, z/s*). Zelo prav bi prišla tudi pravopisna vaja, v kateri bi učenec govorjeni *u* zapisoval z *u*, v in *l* (*učiti, črv, v tem, izvzeti, drl*), in enako govorjeni *u* (*nauk, poudarek, povsem, siv, bil*). Kazalo bi sestaviti še vajo, v kateri bi se vadila pisava govorjenih predlogov (*z/s, [iz]/[is], [od]/[ot], [k]/[g]/[h]/[γ]*) in posameznih pravopisno težkih besed (*kdo, kdaj*).

Na tej stopnji je *res* dobro formulirati pravilo o stavi vejice (37); še bolj splošno je: pišemo jo med prostimi stavki zloženega stavka (zložene povedi), v okviru prostega stavka pa med enakovrednimi ali prirednimi (sem gre tudi pristavek), ne istovrstnimi stavčnimi členi. Seveda bi bilo dobro prej v okviru skladnje utrditi manj običajne stavčne tipe (zvalniške, medmetne, prislovne — t. i. pastavke — in polstavke — vsaj deležniške). Prim.: *Jo! Kam bi del!* → *Jo, kam bi del!*, ali: *Da! Vse je res* → *Da, vse je res* (spet zloženi stavek). — Pohvaliti mo-

ramo avtorico zaradi formulacije pravila, kdaj rabimo piko in klicaj (61/8). Pravilo za rabo pomišljaja (94/2) je po vsej verjetnosti nezadostno (češ da poudarja tisto, kar mu sledi).

Pravila o rabi velike začetnice bi bilo dobro zbrati na enem mestu.

Oblikoslovje

Glagol. Pri pomenu oblik za čase: sedanjika (81/35—82/39), prihodnjika in preteklika (82/40—83/42), so pravila brez potrebe podvojena glede na glagolski vid. Dejansko se enako rabijo v vseh vlogah dovršni in nedovršni glagoli. Manjka pa opozorilo (oz. ponazoritev), da nedovršni sedanjik izraža tudi prihodnost (*Jutri gremo na izlet*), dovršni pa tudi dejanje, ki se lahko zgodi vsak čas. Prav tako pogrešamo opozorila, da dovršni sedanjik izraža sedanjost (navadno) le v 1. osebi nekaterih glagolov, zadobnost pa v odvisnikih tipa *Rekel je, da pride ob sedmih*. Izpuščena je tudi naklonska raba (*Jaz vržem kopje 30 m oz. 100 m tečem v 12 sekundah*). Naklonsko se rabi tudi dovršni prihodnjik, ne le nedovršni (*Ali boš zinil ali ne boš!, S tem pa ne boš razveselil staršev* ipd.). — Za predpreteklik ne velja, da ga delamo samo iz dovršnikov (83/42). — Pri oblikah za čase bi bilo nujno delati z izrazi, ki poimenujejo formeme (sedanjik, preteklik, prihodnjik, predpreteklik), da se ločijo oblike od funkcij (pomenov).

Pri glagolskih naklonih se obravnava tudi želelnik (86—87). Oblike tipa *naj* + glagol niso oblikoslovni želelnik (tj. poseben naklon), ampak skladenjski (ki pa se izraža tudi z velebnikom in še drugače). Glagolske naklone, tj. specializirane oblike za izražanje razmerja govorečega do vsebine povedanega, ima slovenščina samo tri: povedni (*delam*), velelni (*delaj*) in pogojni (*delal bi*), povedni in pogojni naklon seveda za različne čase. Tako je ta problematika že obravnavana v Slovenskem knjižnem jeziku 3 (in pred tem npr. v Lenčkovi razpravi o slovenskem glagolu) in tega ni še nihče ovrgel! Ne mešajmo teh glagolskih naklonov s sintaktičnim (85/4 — prihodnjik v velelnih stavkih), saj bi potem tudi nedoločnik bil velelni naklon (prim. 85/8 — *Ne prenašati čenč*) in seveda tudi druge besedne vrste, ki se tudi rabijo v skladenjskem naklonu (*Pozor!, Roke gor!, Tišina!, Mirno!, Na levo!* ipd.).

Pri ponovitvi glagola (131—134) je precej napak zaradi neizčiščene predstave o tem, kaj je trpnik. Treba bi bilo nekje obdelati se ob glagolih in jasno pokazati, da se v stavkih kot *Vidim se v ogledalu* ni isti kot v stavkih *Peljem se v mesto* (131/5) in še manj v *Peče se*. — Prava zabloda je tudi pojmovanje t. i. trpnega deležnika (str. 132 in sl.). Imenujmo ga deležnik na *-n* ali *-t* in se zavedajmo, da izraža v trpniku dejanje (*Janez je bil tepen*), sicer pa stanje. Primeri v vaji 7 (str. 132) ne izražajo trpnika, ampak vsi po vrsti le stanje (trpnik se da spremeniti v tvornik, stavki tipa *Šestilo je zlomljeno* pa ne pomenijo isto kot *Šestilo so zlomili* (ali je zlomil Lojze). Pravi trpnik: *Janez je bil tepen* → *Janeza so natepli* (isti čas). Deležniki na *-l* pa niso nikdar trpni, temveč le tvorni, vendar s to razliko, da včasih lahko izražajo ne le dejanje ali potek (*Janez je osivel* — preteklost), ampak tudi stanje (*Janez je osivel* — sedanjost, *Janez je bil osivel* — preteklost) (prim. 133/13—15). Napačno se govori o trpnem deležniku tudi na str. 142—143/5.

Pogojnik (87—88) na splošno izraža umišljena (ne neuresničena) dejanja. Preglednost v primerih bi bila večja, če bi bila v samostojnih oddelkih najprej pogojna podredja, zatem pogojnik v odvisnem stavku in končno v glavnem ali samostojnem: *Ko bi bil to vedel, ti ne bi bil nikdar svetoval oditi od doma — Rekel bi, da je tudi to mogoče — Ali bi mi ti prinesel drva.*

Pri samostalniku (97—104) bi kazalo napraviti drugačno preglednico vrst samostalnika. Prva delitev bi bila na občna in lastna, občna bi delili nato na posamezna ali števna, skupna in snovna, lastna pa na osebna, zemljepisna in predmetna. Sedaj ni hierarhičnega reda. — Starinske oblike *oča* (99/4) ni treba siliti v zavest učenca, stilistično razlikovati pa bilo treba oblike, kot so *Višnjane* proti *možje*; tudi *vzmi* in *volmi* ni enako obliki *zobmi* (103/4b); tož. *ščeneta* nam. *ščene* je stilsko zaznamovan.

Pri pridevniku je napačno *Jem črn kruh* (biti mora določna oblika).

Pri zaimkih bi bilo ob oblikah tipa *pódnjo* itd. dobro opozoriti tudi na možnost pisave narazen (*pod njó*), namesto *pódmé* pa na varianto *pod mene*, poleg redkejšega *pod mé*. — Definiciji povratnega osebnega in svojilnega zaimka sta nerodni (128, 129). Prav bi bilo reči: Kadar je predmet (ali prislovno določilo) ista oseba ali stvar kot osebek, se namesto oseb. zaimka rabi osebni povratni. Za povratni svojilni zaimek pa je dovolj, če rečemo, da ga rabimo namesto osebnega svojilnega, če izraža svojino osebkova. — *Se v stavkih tipa V nižini se je razprostiralo sinje morje* ni osebni povratni zaimek (129/11), ampak morfem nepreghodnosti; isto velja za *se* v stavku, kot je *Peljem se naravnost v mesto* (131/5).

Skladnja

Tu imamo že modernejše pojmovanje stavčnih členov (prim. str. 8, osebek), da to namreč niso le besede, ampak tudi bes. zveze (poslednje pa se nerodno imenujejo »besedne skupine«). V stavkih, kot je *Njegov konjič zoblje zlato pšenico*, je *njegov konjič* enostavno osebek, ne osebkova skupina, *zlato pšenico* pa predmet; oba stavčna člena pa sta podredno zložena, tj. sestojita iz samostalniške odnosnice (ali jedra stavčnega člena) in prilastka. Na str. 20—22 se še dela z nepriernim pojmom osebkova beseda namesto z osebkom. Treba je uvesti pojem priredno zloženi osebek. Posamezne stavčne člene pa moramo definirati natančneje: koga izražajo, ali ustvarjajo odvisnost ali pa so sami odvisni (vrsta odvisnosti), kako se po njih vprašujemo, katera oblika ja zanje značilna (prim. J. Toporišič, O stavku, stavčnih členih in razmerju med povedkom in osebkom, Jis XIV/1969, 77—85).

Na str. 34—35 se operira z napačnimi poimenovanji (in pojmovanji) vrste prilastkov: prilastek s svojo odnosnico nikoli ni v prirednem razmerju, ampak le v podrednem. Zato nimamo prirednih prilastkov (to so ujemalni, in sicer samostalniški, pridevniški (števniški, zaimenski), t. i. podredni prilastki pa so neujemalni). — Opozoril bi še, da posamezne vrste odvisnikov (npr. osebkov, 47 sl., predmetni, 51 sl., prislovni, 53 sl., 63 sl., prilastkov, 64 sl.) enostavno so stavčni členi, ne pa da bi jih »nadomeščali«. To so stavčni členi, ki pa imajo ustroj stavka: *Kdor plačuje davke* (→ *Davke plačujoči* → *Plačeva* -

lec davkov → *Davkoplačevalec*) izpolnjuje svojo državljansko dolžnost — razprto pisano v vseh primerih opravlja isto stavčno nalogo in je osebek. Prim. še *Šel je v mesto, da bi si ogledal film* → *Šel si je v mesto ogledat film* → *Šel je v mesto zaradi ogleda filma*.

Nimamo samo stavkov, ki so zloženi iz glagolskih prostih stavkov (39): prim. *Ti očeta do praga, sin tebe čez prag — Hej, oblaki preko polja — kam? — Da, veliko sem si prizadeval* (= *Res je (tako je), veliko...*) ipd. — Ko pišemo o končnih ločilih pri zloženem stavku, ne smemo misliti samo na podredje (47: »Na koncu zloženega stavka pišemo ločilo, ki ga zahteva glavni stavek!«). Kako pa je v priredju? Prim. Skj 1, str. 84: *Vsa polja zlatijo se, bregovi rde, nad vsemi rodovi vstaja dan, kakšne sanje ti dušo teže?* — Na napačno pojmovanje priredja kot zveze dveh ali več glavnih stavkov, ki ga srečujemo tudi tu (48), sem opozoril že v recenziji Ssj 5.

Preglednico prostega in zloženega stavka (66) bi si človek želel drugačno. Pri prostih stavkih bi prišla delitev na glagolske (*Oče je tesar, Dežuje*), neglagolske (*Vstati!, Tišina*) in pastavke (*Tone, Da, Joj*), zloženi stavki pa bi po tradiciji bili podredni in priredni. Poleg take preglednice bi šla še druga, ki bi kazala podredno strukturo stavkov. Tu bi ločili strukturo prostega in zloženega stavka v tem smislu, da bi pokazali vzporednost stavčnih členov in odvisnikov (osebek — osebkov stavek . . . , tudi povedkovo določilo — povedkov stavek). Verjetno ne bi škodila še preglednica, ki bi kazala vzporednost priredno zloženih stavčnih členov in stavkov. (Seveda bi pri tem opozarjali tudi na razlike.)

Na koncu teh treh recenzij učbenikov Jalnove bi rad pripomnil, da sem večino tu oporekanih stvari kritiziral že na njihovem izvoru, tj. v Slovenski slovnici štirih avtorjev (1956, 1964) in v Slovenskem pravopisu 1962*, vendar se zlasti Slovenske slovnice kritika praktično skoraj ni prijela (le posredne preko SP), in sicer gotovo ne v korist pouka slovenskega jezika. (Treba je vedeti, da sestavljavci slovnice in jezikovnih vadnic za potrebe našega šolstva po liniji najmanjšega odpora v veliki meri mehanično prepisujejo (oz. strnjeno reproducirajo) slovnico štirih avtorjev z vsemi njenimi napakami, kritiko in znanstvena dela s tega področja pa praktično puščajo vnevar, kolikor jih sploh poznajo.) Recenzije učbenikov slovenskega jezika za osnovno šolo sem se sedaj lotil tudi na spodbudo Zavoda za šolstvo SRS; ta je želel moje pripombe k tem učbenikom, da bi jih upoštevali v novih izdajah. Koristile bodo, upam, tudi komisiji za prenovno učnih načrtov slovenskega jezika za osnovne šole, prispevale pa naj bi še neposredno k izboljšanju pouka slovenskega jezika na osnovnih šolah. Zelo koristno pa bi bilo izbirati uradne recenzente učbenikov na podlagi njihove dejanske strokovne in znanstvene usposobljenosti. — Če bo le utegnil in če mu bo uredništvo JiS-a naklonjeno kot letos, bo avtor v naslednjem letniku JiS-a kritično pretresal še preostale učbenike, ki se rabijo pri pouku slovenskega jezika po naših šolah.

* Jože Toporišič, Probleme der slovenischen Schriftsprache. Scando-Slavica VI/1960, 53—73. — Slovenska slovnica. Sestavili dr. Anton Bajec, dr. Rudolf Kolarič, dr. Mirko Rupel. Ljubljana 1956. Filologija (Zagreb), 3/1962, 278—289. — Fonetika, fonologija in pravorečje v SP 1962. JiS 1962/63, 138—143, 167—173, 206—211. — Popravljen Slovenska slovnica. JiS 1965, 56—79.

POHLINOVO JEZIKOSLOVNO DELO

Novo obdobje v razvoju raziskovanja in opisovanja slovenskega jezika je s svojo slovnico (posebno z drugo predelano izdajo) sprožil premnogokrat negativno omenjeni Ljubljančan P. Mark o Pohl in. V njegovem delu se odražajo neenotni, vendar že novejši teoretični nazori, ki so značilni predvsem za nemške slovničarje 17. in 18. stoletja. Anton Slodnjak¹ navaja več slovničarjev, ki naj bi vplivali nanj: »Na razdelitev snovi in slovniško izrazoslovje, na narodnostno spodbudni predgovor in na poglavje o metriki in poetiki pa so delovali: A. Bohorič, Martin Opitz, pisec nemške poetike in metrike (Buch von der deutschen Poeterei, 1642) ter češka slovničarja Václav Rosa (1672) in Václav Pohl (1765)«, na prvem mestu pa je seveda omenjen Gottsched (Deutsche Sprachkunst; 1. 1757 je izšla že 4. izdaja).

Leta 1768 je izšla v Ljubljani Pohlina v nemščini pisana »Kraynska grammatica («... oder die Kunst die crainerische Sprache regelrichtig zu reden und zu schreiben«), druga, predelana izdaja je izšla l. 1783, leta 1791/1792 pa njegov prvi slovensko-nemško-latinski tiskani slovar »Tu malu Besedishe Treh jesikov« (z zanimivim dodatkom : tujke iz neslovanskih jezikov v slovenščini).

Pohl in je s svojo vmeno, bistroidnostjo in s svojim realističnim odnosom do jezikovnega gradiva zagazil v problematična teoretična in raziskovalna jezikoslovna vprašanja, ki jim spričo domačih družbenih razmer ni mogel biti kos. Spoznal je veliko razliko med jezikom »krajnskih bukev« in jezikom, ki ga uporablja »Poebel«. Prepričan je bil, da jezik v »krajnskih bukvah« ni pravičen in je hotel nenavadno »razdaljo« premostiti na način, ki njegovih sodobnikov ni mogel zadovoljiti. Posledice dvestoletnega jezikovnega razvoja so bile v osrednjem jezikovnem območju tako občutne (vokalna redukcija je povzročila veliko glasovnih sprememb), da se je odločil za novo, sinhronično knjižno podlago, za »boljši« govor Ljubljane. Na to določitev pa je nedvomno neposredno vplival Gottsched², ki v uvodu svoje slovnice govori o tem, katero »narečje« je najbolj primerno za knjižni jezik : »Die beste Mundart eines Volkes ist insgemein diejenige, die an dem Hofe, oder in der Hoffstadt eines Landes gesprochen wird. Hat aber ein Volk mehr als einen Hof, wie z. B. Wälfchland, oder Deutschland so ist die Sprache des größten Hofes, der in der Mitte des Landes, für die beste Mundart zu halten«, (3). Pohlina se je prijela tudi tale misel: »Man meynet hier aber nicht die Aufsprache des Pöbels in diesen Residenzen: sondern der Vornehmern und Hofleute. Denn jene ist z. B. auch in Paris und London, nicht die beste. Ja in solchen großen Städten, als diese beyden sind, spricht man oft in einer Gegend derselben viel anders, als in der andern«... Za razumevanje Pohl inove odločitve je pomembno še naslednje: »Eine jede Mundart hat in dem Munde der Ungelehrten, ihre gewissen Mängel; ja aus Nachlässigkeit und

¹ A. Slodnjak, Slovensko slovstvo. Ljubljana 1968.

² J. Ch. Gottsched, Deutsche Sprachkunst, Leipzig 1757.

Übereilung im Reden, ist sie mit sich selbst nicht allemal einstimmig. Daher muß man auch den Gebrauch der besten Schriftsteller zu Hülfe nehmen, um die Regeln einer Sprache fest zu setzen: den im Schreiben pflegt man sich viel mehr Acht zu nehmen, als im Reden».

Spričo aplikacije teh nazorov je Pohlin tudi v slovensko skromno knjižno žarišče prenesel spopad med sinhronijo in diahronijo, ki je bil značilen za nemške jezikovne razmere in nemške slovničarje že v 17. stoletju. To dejstvo omenjam zaradi tega, ker so Pohlinovi nasprotniki nedvomno videli oporo za obrambo jezikovne tradicije v smeri, ki jo je pri Nemcih zagovarjal Schottelius proti Zesenu, ki je tudi izhajal iz pogovornega jezika³.

Pohlin je v jezikovni zgradbi oziroma v jezikovnem gradivu veliko »novega« opazil in je hotel po navedenih Gottschedovih nazorih s svojimi, v sodobnejšem »boljšem« jeziku najdenimi »pravili« prodreti. Jezikovna zgradba se zaradi upoštevanja redukcije kratkih poudarjenih in nepoudarjenih samoglasnikov res kaže v novi podobi. Razumljivo je, da se je s tem v zvezi moral lotiti črkopisne in pravopisne reforme, ki se je bolj opirala na govorjeni jezik. Njegov črkopis se z Bohoričevo »rešitvijo« v celoti ne ujema. Izhodišče za razlikovalnost znakov je predvsem funkcijsko, skušal pa je tudi prvi opisati glasove glede na mesto artikulacije in slušni vtis (pri tem se zgleduje pri nemščini in latinščini). Glasovno in »znakovno« vrednost samoglasnikov in soglasnikov v govoru in pisavi je ugotavljal na podlagi pomenskih opozicij: sad — sod; rad — rod; bila — pyla; se uzhy — uzhi se; Buh — puh; derkam — terkam; wodem (bôdem) — bôdem (bom); rob — pop; kofa — kosa; krij — kry; prah — prag, itd.

Prvi je skušal ugotoviti in zaznamovati vokalne kvalitete (za o, e) in je vpeljal za to posebne znake, razmišljal je celo o registru tona in njegovi funkciji ter tako prvi opozoril na važna vprašanja slovenskega pravorečja in slovenske prozodije sploh.

V tem pogledu je prav zanimiv naslednji njegov sestavek:

»Otschète ótrózhí ózhète dobré imèti, tok fturite kar vaj uzhim; ke jeft vajèga ózhèta ózhm lih tu ótshèm, kar vaj ózhé ótshé, inu k' tèbi, koker k'tvóji sèstri právè : zhe ti ótshèsh ózhèš svójèga ózhèta sèrklú biti : tok bôdita obâ létè míslè: is obèma ózhèma ótshèma ozhèta lepú glèdati; sizer narèzhita, de ótshèta ózhèta dobrega imèti (2. izd., str. 205).

Iz navedenega sestavka je razvidna tudi njegova »zamenjava« znakov za sičnike in šumnike, s čimer se je morda zavestno odmaknil od Bohoriča. Zanimivo pa je, da je kljub svojim fonetičnim nazorom že v 1. izd. nastopil proti fonetični pisavi končnega -l (npr. sem se bav, pev, dihov; opravičeval je pisavo z -l zaradi »analogije« ali bolje rečeno različne razporeditve: Osl - osla; Kofl - kofla) in švapanju: »Die Windischen haben eine zeither diefer uralten crainerischen Schreibart ein groffen Schnitzer verfetzt, weil ihnen einige Crainer haben nachfolgen wollen ihr selbst eigene Sprache zu verwülfen, und anstatt des l allzeit das u zu setzen; was aber ein zumahl gröblicher Schnitzer ist, wie man es selbst hart höret, wann

³ M. H. Jellinek, Geschichte der neuhochdeutschen Grammatik von Anfängen bis Adelung. Heidelberg 1913, 112—116.

man das Bauernvolk alfo reden höret: Ti Shpéval kaj se peva inu govoriva, kader se nam bva pvatnu, inu kobivo ufeva« (159). V drugi izdaji je svoje ogorčenje v tem pogledu še ojačil.⁴ Pri tej odločitvi pa ga nista toliko podpirala slovenska pismena tradicija, pač pa estetski nazor in »pravilo analogije«, ki daje slovničarju možnost boljše izbire.

Pravopis, kakor tudi preostalo klasifikacijo glasov, gramatičnih oblik in njihovih funkcij v stavku, je izvajal iz petih principov jezikovne analize: Ableitung (Derivation), Gleichformigkeit (Analogie), Buchftabenkentnifs (Orthoepie), Ungleichformigkeit (Anomalie), Nothwendigkeit der Unterfcheidung.

Posledice omenjenih pravopisnih nazorov se odražajo tudi v oblikoslovju. Pri sklanjatvenih in spregatvenih vzorcih se pojavljajo »nove« končnice in pripone, ki so same na sebi lep dokaz razvoja kratkih in nenaglašanih samoglasnikov v takratni ljubljansčini: *brumne, lubem, tezh, dem — dima, pajk, osl — osla, urah* in podobno. Kljub temu pa je oblikoslovje v marsičem izpopolnjeno in prečiščeno. Pohlin je izločil pri glagolu vse nežive kategorije, pri čemer se pa ni opiral na Gottscheda, saj se v celoti tudi z njegovo razdelitvijo ne ujema. Torej je bil precej kritičen.

Pri ugotavljanju oblikoslovnih zakonitosti je Pohlin imel največ sreče. Navaja sicer sklanjatve po spolu, vendar pozna že več različnih tipov; nedvomno glede na njihove značilne različne glasovne elemente. Za moški spol navaja primere: Ta Fant, Ta Krayl, Ta Roh. Tako so prišle do izraza mnoge posebnosti končnic (npr. N. pl.: Krayli, Fanti, Rogovi). Odkril je instrumental : s Kraylam; še vedno navaja ablativ: od tega Roga / rogova. V Gen. pl. pa se pojavlja tudi prava lokalna končnica : teh krayl-ov / v teh krayl-eh.

Zelo izčrpne so njegove pripombe o posebnostih posameznih sklonov. Za gen. sg. m. navaja primere s končnico -u: Synu, Darú, Myrú, Lanú, Strahú, Sadú. Prav tako navaja brezkončniški gen. moških in ženskih samostalnikov v množini (Môsh, kojn, las, rajnsh, osm zhebâr; trsák, peshák, jegrâ, gospâ; ladij : ludji in podobno).

Samostalniki ženskega spola so predstavljeni v treh tipih:

Krayliza, Skerb, Zhednoft. Oddelil je torej -i-jevske samostalnike od -a- osnov. Važno je dejstvo, da je opazil izgubo dvojine pri ženskem spolu: »Zweifache Zahl ift in der Abänderung mit der vielfachen ganz gleich« (1. izd., 28). Za njim je dvojino ter množino v svoji slovnici združil tudi Gutschmann. Samostalniki -i-osnov imajo »nove« končnice. Gen. sg.: Zhednofte, enako dat. sg. in Nom. Pl., v Gen. Pl. pa se pojavlja oblika Zhednoft [po redukciji nepoudarjenega vokala!]. Prav tako imajo določni pridevniki v Nom. sg. končnico -e : *Brumne*; ta e pa ostaja še naprej »značilni« vokal vse sklanjatve (Nom. pl.: *Brumni, a, e*; dalje: : *Brumneh, Brumnem* itd.).

Samostalnike srednjega spola je uvrstil v dva tipa: Serze, oblizhje; v drugi izdaji je zamenjal drugi tip z boljšim primerom — fnamène in že (verjetno po Gutschman-

⁴ Nedvomno tudi Gutschmannu navkljub, ker je pri part. na -l vpeljal fonetično pisavo: *lem barau*.

novi slovnici, ki je med tem izšla⁵) navajal ostanke prvotnih soglasniških osnov: *telu — telesa; tele — teleta; ime — imena* (vendar feminizacije neuter, ki je značilna za Gutschmanna, ne navaja).

Še huje se je Pohlinov »pozitivistični« pristop k jezikovnemu gradivu maščeval pri opisu glagola. Obdržal je razporeditev po sedanjski osnovi oziroma po sedanjskih končnicah: -am, -em, -im. Neizmerno se je trudil, da bi z ozirom na mnoge glasovne spremene našel znosna »pravila« in uvajal »podrazrede«! Skupina na -em se je razrasla v same nepravilnosti: *Tepem — tepemo, Videm, Lubem, Se uzhemo, Dregneti, Bráteti*. Opazil pa je več glagolskih posebnosti: kratko obl. za 3. os. mn.: *pekó, tekó, porekó*. Prvi je spoznal futuralni pomen glagolov s predpono *po-*: *Pojdem, porezhem, podirjam, pofhle* itd.; gre večinoma za glagole premikanja; to so za njim ponavljali vsi slovničarji osrednjega območja vse do Levstika (1866). Glagolski način je izpopolnil z manjkajočim gradivom. Prvi navaja želelnik za 3. os. sg. in pl. (*nej gre, nej bero, nej jedo*, str. 74, 79). Šele pri njem je zapisana pravilna oblika pogojnika za pretekli čas (*Verbindente Art: Jeft be bil njega posekal, aku be le oblaft imel*, str. 72, 1. izd.). Povratni glagoli so omejeni v sintaktičnih zvezah. Pohlin opozarja, da slovenščina nima samostojne trpne oblike in da pasivni način izražanja v našem jeziku ni priljubljen. Navaja sicer že znana opisna načina za izražanje trpnika (*sem bil posekan — se seka*). Pri abecednem navajanju glagolskih oblik je upošteval tudi tvorbo pasivnega deležnika na -n, -t in infinitiva: *Sekam, kal, kan, kati; Shajnem, fhel, fheth, fhethi; Sejem, jal, jan, jati; Spim, pal, pan, pati; Svarim, ril, rjen, riti; Manem, meti, mel, met; Grejem, greti, grel, gret; Melem, mleti, lel, let, itd.*

Opazil je zakonitost, ki jo je pojasnilo šele historično jezikoslovje (za nosniški in jezičniški razred glagolov je značilen part. na -t.). Zaradi redukcije končnega samoglasnika ne loči več supina in infinitiva, toda tudi v tekstih je v tem nejasnost.

Pohlin pa je tudi sicer dober poznavalec slovenskega besedotvorja, ki je v Bohoričevi slovnici pravzaprav ob vsaki besedni vrsti le nakazano. Pohlin je predvsem v drugi izdaji izvrstno predstavil njegove zakonitosti (obravnavava ga samostojno, ne skupaj z oblikoslovjem: »*Von den Wurzelwörtern, und Herleitung der abftammenden und zufammengesetzten Wörtern*«). Izpeljavo besed je opisal glede na podstave in sufikse in istočasno opozarjal na glasovne spremene ter skušal zanje najti »pravila«. Sintaktični del je izpopolnjeval in pomnoževal z novejšim slovenskim pogovornim gradivom. Pri tem se je že bolj opiral na nemščino kot na latinščino. Osrednja problema sta kongruenca in rekcija, pri čemer pa ga je že delno vodilo slovensko pomensko izhodišče in so se pokazale zakonitosti slovenske stavčne zgradbe. Končno pa je s svojim delom hotel doseči, da bi se obnovilo zanimanje za slovenski jezik pri rojakih in tujcih. Dodal je svoji slovnici nemško-slovenske pogovore, da bi se tudi Nemci mogli učiti »kranjskega jezika,« prvi je »koyal« slovensko slovnično terminologijo⁶ in sestavil prvo poetiko na podlagi prvih stihov slovenske posvetne verzifikacije. Pri tako široko zastavljenem delu je pokazal kar »enciklopedično« znanje, za katerim sistematika pač zaostaja. Očitajo mu, da je Bohoriča zamolčal, vendar je treba poudariti,

⁵ O. Gutschmann, Windifche Sprachlehre. Klagenfurt 1777.

⁶ J. Rotar, Naše jezikovno izrazje. JIS 1958/59, str. 37, 78.

da tudi kasnejši slovničarji svojih vzornikov eksplicite ne navajajo, celo pa ne navajajo Pohlinskih ugotovitev, ki so v marsičem nove.

Bogat slovarček ob sklanjatvah in spregatvah spominja na Bohoriča, prav tako tudi nekatere druge razporeditve gradiva, vendar je njegova slovnica v metodološkem pogledu sicer neenotna — po količini novega besednega gradiva tako bogata in po obsegu problemov tako nova, da se približuje tipu raziskovalne slovnice slovenskega jezika. Posebej velja to za drugo izdajo. Pohlina je spoznal, da je treba knjižni jezik z živim jezikovnim elementom prenoviti, saj jezik cerkvenih potreb ni bil dovolj široko izrazilo za vsebinsko obsežne posvetne snovi, ki jih je prineslo prosvetljenstvo. Njemu se poskus ni posrečil predvsem zaradi ponesrečene pravopisne reforme; bolje se je v tem godilo njegovemu učencu Vodniku, saj je šlo v knjižnem jeziku za prenovitev besedja in sintakse, kar je zelo odločno poudarjal v svoji slovnici tudi Kopitar. S svojim delno fonetičnim pisanjem besed (opiral se je pri tem na »sinhronično analogijo«) je Pohlina v marsičem zabrisal etimološko podobo besede, za katero so se v tem času še posebej trudili trije izobraženi »slavisti« in »tradicionalisti«, sestavljalci slovnice in slovarjev (njihovo delo je žal ostalo v rokopisu): Japel, Kumerdej (pisec prve primerjalne slovanske slovnice!), Gutschmann in še kasneje Debevz. Ti so s svojo agitacijo, kritiko in polemiko⁷ zavrlili Pohlinske glasovne, knjižni tradiciji resnično škodljive reforme, a so ga prikrajšali tudi za zaslužen priznanje.

Kljub mnogim spodrsrljajem je Pohlina s svojimi odkritji v jezikovnem delu opravil zahtevno delo, iz katerega so črpali vsi slovenski slovničarji do Kopitarja.

Stanko Kotnik

Pedagoška akademija Maribor

VAJE ZA LOGIČNO GRAJENJE SPISA

Med bistvene pogoje spisne gradnje spada miselni red s smiselnim vsebinskim zaporedjem, ki ga pisec ustvari z zunanje ali notranje logično razvrstitvijo in povezanostjo stavkov. Ta zahteva povzroča posebno nekaterim učencem kar precej težav, zato ji je treba pri spisovnem pouku posvečati pozornost od prvega razreda osnovne šole naprej.

Za doseg zadavnega učnega smotra so se izoblikovale in bolj ali manj uveljavile tri metodične poti, od katerih se vsaka skuša približati cilju z druge strani: sestavljanje podrobnejše *dispozicije* za spis, v nižjih razredih celo kar z vprašanji, *poprava* oziroma predelava neurejenega spisa in ogled (z obravnavo, tudi ugotavljanjem »dispozicije«) *vzornega* spisa, ki naj seveda ne postane vzorec, ampak le zgled. Uspeh lahko zagotovi samo stalno načrtno delo

⁷ O. Gutschmann, Anmerkungen über die windische und krainerische Rechtschreibung. Christianske Resnize. V' Zelovzi 1770.

z vsemi navedenimi oblikami, za to pa bo treba izdelati in izdati tudi primerno didaktično gradivo.

Namen tega članka je opozoriti na še eno možnost za pouk o gradnji spisa, ki po svoje združuje drugo in tretjo omenjeno obliko, torej zgled in urejanje. V misli mi je spisna razrezanka, to je na stavke (ali tudi večje enote) razrezano primerno besedilo, ki ga učenci po logiki zunanjega in notranjega dogajanja samostojno urejajo in sestavljajo v smiselno, skladno celoto. Besedilo seveda ne sme biti obsežno oziroma število enot preveliko, hkrati pa mora biti tudi prikladno za te vrste delo, učence mora voditi. V večini primerov bo delovni cilj izvirna avtorjeva zgradba, kak zgled pa bo dopuščal tudi nekatere kompozicijske premike ali variante, ki jih bo treba pretehtati ter utemeljiti. Da se razumemo: učenci urejajo in sestavljajo dele — povsem samostojno ali z učiteljevo pomočjo — ne da bi poznali prvotno besedilo, ustvarjeno celoto šele na koncu primerjamo z izvirno.

Za ponazoritev spisne razrezanke vzemimo prvo polovico zgodbice Branke Jurce o Katki in Čopki iz knjižice Rdeči škorenjčki (Čebelica 136), namenjene prvo- in drugošolčkom. Razrezali jo bomo na deset enot. Pripoved je ustrezno preprosta, grajena pa tako, da zahteva in omogoča sestavljanje po logičnem vrstnem redu. Ker tu naj pripomnimo, da pridejo v poštev poleg leposlovnih besedil tudi stvarna.

(1) *KATKA IN ČOPKA*

(2) *Katka ima kokoško Čopko.*

(3) *Siva je, grahasta, na glavi pa ima belo čopko.*

(4) *Katka ji nasuje zrnja na dvorišče in jo pokliče:*

(5) *»Čopka! Na-na-na!«*

(6) *Čopka zasliši Katko in že priteče in zoblje zrnje tok tok tok.*

(7) *Katka ji nalije vode v skledo in ji pravi:*

(8) *»Čopka, to je tvoj zajtrk. Zrnje imaš, da se naješ, in vodo, da se odžejaš!«*

(9) *Čopka je zadovoljna.*

(10) *Katka je zadovoljna.*

(Mimogrede: za naš namen je uporabno tudi nadaljevanje zgodbe.)

Spisne razrezanke so prikladne za vse didaktične oblike dela pri pouku in še za domače delo.

Pri frontalnem načinu postavimo pred učence premešane stavke (enote) enega pod drugim, nato pa jih razred skupno ureja, dokler ne dobi najbolj smiselno zgrajenega besedila. Učitelj naj se omeji na zahtevanje utemeljitev, na morebitno posredno usmerjanje pri zatikih in na končno presojo. Za učno pomagalo uporabimo magnetograf (magnetno tablo), flanelograf, razredno stavnico ali grafoskop. Predloge so pri prvih enako dolgi trakovi iz lepenke z natiskanimi ali napisanimi stavki (enotami), za projekcijo pa na ustrezno število trakov razrezani popisni prozorni predložni list. Pri delu z grafoskopom, ki je žal še brez varovalnega zaslona, je priporočljivo uporabljati sončna očala, da se izognemo slepenju, ali pa prekrijemo šipo s primernim barvnim filtrom (celofanskim, steklenim).

Za posamično delo, skupinsko in po dvojicah je treba imeti individualne učne pripomočke, in sicer potrebno število besedil na manjših trakovih iz tanke lepenke ali vsaj tršega lista. Rezultat sestavljanja lahko učenci preverijo ob branju vzorčnega besedila, aplikaciji, grafoskopski projekciji ali kako drugače. Če hočemo izrezanko uporabiti za test, moramo označiti trakove na robu ali na hrbtni strani s šiframi (vsak trak iste vsebine z isto šifro, npr. poljubno črko), po opravljeni nalogi pa vsak učenec te šifre prepíše v svojem zaporedju na listič, kar učitelju omogoči hitro kontrolo uspeha. V omejenem obsegu lahko delamo tudi z responderji.

Pri tihem delu v katerikoli didaktični obliki je možno hkrati uporabljati razrezanke z različnimi besedili bodisi zaradi obilnejšega urjenja (medsebojno menjavanje besedil) ali pa zaradi individualizacije pouka (lažji in težji zgledi). V tem primeru je dobro istovrstne komplete kako označiti (barvna lepenka ipd.), da se trakovi ne bi zamešali in povzročali zamudno sortiranje. Vsaka razrezanka mora imeti tudi primerno vrečko z napisanim naslovom in oznako težavnostne stopnje. Vaje s spisnimi razrezankami so za učence privlačne in vnašajo v pouk vedrost, ker imajo značaj igre in ne obremenjujejo s pisanjem. V dinamičnem poteku osredotočajo pozornost ter bistrijo misel in čut za skladnost, združujoč analizo in sintezo s ciljem razrešitve problema. Zasnovane so tako, da razvijajo vodeno ustvarjalno aktivnost (poustvarjalno), to pa je njihova prednost, zaradi katere so mnogostransko uporabne že v najnižjih razredih osnovne šole. Omembe vredna je tudi časovna racionalizacija. Za učinkovito delo in splošno uveljavitev pa bi seveda morali dobiti serijsko izdelane baterije načrtno pripravljenih in po težavnosti stopnjevanih spisnih razrezank.

Zapiski, ocene in poročila

IVŠIČEVA SLOVANSKA PRIMERJALNA SLOVNICA*

Po Miklošičevi primerjalni gramatiki slovanskih jezikov (I. izdaja 1868—1874) se je v dvajsetem stoletju zvrstilo že kar lepo število slovanskih primerjalno-historičnih slovníc različnih tipov in obsegov (Vondrák, Porzezinski, Mikkola, Iljinskij, Meillet, Nahtigal, Bernštejn, Vaillant, idr.); mednje se zdaj zaslužno uvršča tudi pričujoča izdaja predavanj eminentnega hrvatskega jezikoslovca-slavista, pokojnega zagrebskega vseučiliškega profesorja Stjepana Ivšiča (1884—1962). Čeprav gre v glavnem za univerzitetna predavanja, ki jih je mladi docent sestavil v času prve svetovne vojne in so se potem z manjšimi ali večjimi dodatki (v bistvu pa le

malo spremenjena) vrstila vse do avtorjeve upokojitve (prim. predgovor Josipa Vrane in Radoslava Katičića, str. XI—XIII), je vsebina knjige še danes aktualna; odlikuje jo velika temeljitost, sistematičnost in zanesljivost (pri tem imata gotovo precejšen delež tudi prireditelja), predvsem pa v delu neposredno začutimo moč jezikoslovju do kraja predane Ivšičeve osebnosti. Celo najbolj zapleteno jezikoslovno problematiko avtor podaja preprosto in jasno — redka lastnost, ki jo imajo samo pravi učenjaki.

Knjiga obsega tri osrednja poglavja: fonetiko (57—178), morfologijo (179—270), sintakso (271—378) in uvodno poglavje, ki govori o predmetu in metodah indoevropske in slovanske primerjalne slovnice (1—56). Podobo Ivšičeve delavnice nam izriše

* Stjepan Ivšić, Slavenska poredbena gramatika. Priredili Josip Vrana i Radoslav Katičić. Manualia universitatis studiorum Zagrebiensis. Zagreb 1970. Str. XXX + 434.

seznam znanstvene in strokovne literature, ki jo je avtor uporabljal (XV—XXIII); prireditelja dodajata še (kratek) seznam novejše literature, ki jima je bila v pomoč pri dopolnjevanju in pripravi rokopisa za tisk. Omeniti moramo tudi tri prepotrebna kazala (383—434) — imensko in predmetno kazalo ter kazalo besed in njihovih oblik za 51 jezikov; delo je po navodilih Radoslava Katičiča zgledno opravil Dubravko Škiljan.

Toda ali je mogoče, da vsebinsko še tako popolno lingvistično delo v pol stoletja ne bi zastarelo? Tega sta se tudi prireditelja dobro zavedala, posebno še zategadelj, ker naj knjiga služi današnjim slavistom kot učbenik. Naloga prirediteljev je bila zato dvakrat težavna: iz spoštovanja do avtorja sta morala karseda zvesto slediti njegovemu besedilu, na drugi strani pa spet nista mogla puščati neizpolnjene velike praznine, ki jo je prizadejal Ivšičevemu sicer tako solidnemu delu nagel razvoj jezikoslovja v zadnjih desetletjih. V najočitnejših primerih sta skušala premostiti vrzeli na ta način, da sta z opozarjanjem na novejše avtorje in dognanja približala bralcu današnjo vednost o določeni problematiki (tako opozarjata npr. ob vprašanju vokalnih alternacij na dela E. Benvenista in J. Kuryłowica (78), ob vprašanju pradomovine Indoevropcejev na W. Dresslerja (7), itd.). Škoda je, da prireditelja v takem dopolnjevanju nista dosledna; še posebno to občutimo na ožjem slavističnem področju: o pradomovini Slovanov bi bilo vredno omeniti npr. delo Lehra—Spilaviškega, Martynova in dr., o slovanskem glasoslovju prispevek F. V. Marea, posebej za izvor slovanskega *h* še V. V. Martynova itd; priporočano delo V. Georgijeve o slovanskem vokalizmu (103) je naletelo deloma na precej odklonilno kritiko. Čeprav je v letih po prvi svetovni vojni posebno naglo napredovalo sinhrono jezikoslovje (praška, kobenhavska, ameriška šola), so prišli od tod tudi novi impulzi za primerjalno-historično vedo, zato bi kazalo zlasti v poglavju o sintaksi opozoriti na najvažnejša dela teh smeri — predvsem ker gre za učbenik.

Tu in tam bi bil poseg prirediteljev v avtorjevo prvotno besedilo seveda nujen. Tako npr. pri delitvi slovanskih jezikov (4, 5) precej motijo (morda koga celo žalijo) nekatere terminološke posebnosti, ki so že očitno anahronistične. Že sama delitev na južnoslovansko, *rusko* in zahodnoslovansko skupino zbuja pomisleke. Te termine

je Ivšič prevzel od Vondráka (na str. 4 je napačno citirana II. knjiga Vondrákove primerjalne gramatike v 1. izdaji (1906-8) namesto I. knjige v drugi izdaji iz leta 1924), vendar izraz *ruski* za vzhodnoslovanski že davno ne ustreza več. Bil je kolikor toliko primeren, dokler je bila ukrajinsčina še *maloruščina* (*veliko-, belo-, malo-ruski*), zdaj pa nehote poudarja manjšo vrednost beloruščine in ukrajinsčine (prim. o tem N. Durnovo, Vvedenie v istoriju ruskogo jazyka. Brno 1927 — predgovor). Tudi formulacije s predlogom *sa* v točkah 4, 5 in 7 pri naštevanju slovanskih jezikov niso ustrezne (4. Ruski *sa* tri književna jezika: ... 5. Poljski *sa* kašupskim i slovinskim, 7. Češki *sa* slovačkim). Kašubščini v razmerju do poljščine vendar ne moremo pripisovati enakega statusa kot slovaščini v razmerju do češčine (slovinščina sploh več ne obstaja). S tem je avtor verjetno hotel pokazati večjo stopnjo sorodnosti med posameznimi jeziki znotraj treh skupin, vendar učinkuje to bolj v smislu nadrejenosti in podrejenosti.

Ivšič se je pri pisanju svojih predavanj opiral na znane stebre takratne indoevropistike in slavistike (Brugmann, Delbrück, Hirt, Miklošič, Leskien, Meillet, Rozwadowski, Zubaty, Berneker, Hujer, Jagić, Vondrák, Mikkola idr.), v splošni fonetiki se je držal Jespersena, v slovanski pa Brocha; upošteval je tudi številne druge »manj ugledne« avtorje in njihove izsledke v vseh indoevropističnih in slavističnih znanstvenih časopisih. Kot lingvist, ki je imel objavljena tako pomembna dela, kakor sta npr. Prilog za slavenski akcenat (1911) in Današnji posavski govor (1913), je bil seveda sposoben kritično soočiti dognanja v posameznih območjih slavistike; zato so v knjigi najzanimivejši tisti deli poglavij, kjer pretresa argumente za takšno ali drugačno rešitev vprašanja, predlaga svojo rešitev ali pušča prostor za ustvarjalno vključevanje slušateljev-slavistov.

Osnovna poglavja Ivšičeve primerjalne slovnice pomenijo še danes »železni repertoar«, mogočen kompleks znanja, ki ga mora v taki ali drugačni obliki osvojiti vsak temeljitejši slavist. Morda se tehtnica včasih preveč nagne na neslovanska jezikovna področja in so zaradi tega prikrajšani nekateri manjši slovanski jeziki, na splošno pa avtor snov lepo uravnoveša. Razumljivo je, da je Ivšič za primerjanje v veliki meri uporabljal hrvatsko (in srbsko) knjižno in narečno gradivo in se pri tem zlasti opiral na Maretiča, na Vukov in akademski

(nedokončani) slovar. To je bila tudi pedagoško najbolj zanesljiva pot, po kateri je Ivšič vodil hrvatske slaviste v širši slovanski (in indoevropski) jezikovni svet. Od drugih slovanskih jezikov so z gradivom najbolj zastopane ruščina, poljščina in češčina (tudi v starejših fazah) in stara cerkvenoslovenščina; dobro je zastopana tudi slovenščina, manj pa ukrajinščina, bolgarščina in slovaščina. Makedonščina v gradivu ni posebej zastopana, čeprav jo avtor v delitvi slovanskih jezikov (5) omenja vzporedno z bolgarščino, prav tako v obravnavi ne zasledimo beloruskega gradiva.

Ivšič velja v slavistiki kot eden najtenkočutnejših akcentologov; vendar poglavje o slovanskem naglasu (150—171), ki mu je priključeno še predavanje za tuje slaviste iz leta 1953 (Akcenatski sistem hrvatskosrpskega jezika) ni najbolj sugestivno in pregledno, avtor veliko razmišlja o naravi in vlogi akcenta, zato pa ostaja primerjalnorazvojni del slovanske akcentologije manj izdelan. Preseneča tudi dejstvo, da med akcentološko literaturo ne najdemo Beliča (Akcenatske studije, 1914) in Lehra-Spławińskiego, ki je v tem desetletju objavil znamenite razprave o slovanskem akcentu.

Pri klasifikaciji slovanskega glagola (252-4) sprejema avtor Schleicher-Leskienovo delitev po sedanjiški osnovi (4 + 1 vrsta), vendar ji priznava le praktičen pomen. Ndvomno bi bilo koristno, če bi prireditelja v opombi opozorila še na novejšo delitev Karcevskega (Système du verbe russe, 1927), ki poleg obeh glagolskih osnov upošteva tudi produktivnost-neproduktivnost, in Romana Jakobsona (pogled na glagol (v Word 1948). V obravnavi sedanjskih glagolskih oblik upošteva avtor tudi Ramovševo mnenje (posebej še za glagol *hotěti*), toda v opombi 27 (str. 259) sta žal kar dve napaki: naslov Ramovševega članka ni K zgodovini slovenske *deklinacije* ampak *konjugacije* in ni na straneh 127—130 temveč na str. 128—130, ČJKZ II (1920). To so sicer malenkosti, vendar kažejo, da prireditelja le nista preverila vseh citiranih podatkov. Razmeroma malo prostora je Ivšič odmeril vprašanjem glagolskega vida v slovanskih jezikih.

Nedokončano poglavje o slovanski sintaksi, »koja je po mišljenju priredivača najvrednejši i najoriginalnejši dio« (XII), deli Ivšič na *nauk o stavku, skladnjo besednih*

vrst in skladnjo oblik. Samosvoj in domiselni je avtor zlasti v obravnavi razmerja med osebkom in povedkom, v obravnavi besednega reda in negacije. Prav zaradi neobdelanosti sintaktičnih vprašanj se je Ivšič z njimi tako živo spoprijel in dokazal za takratno dobo neverjetno »modernost«. Prijetno nas v tem poglavju preseneti tudi novo izbrano sintaktično gradivo, posebno hrvatskosrbsko; pogrešamo le trdnejšo razvojno nit v razlagi posameznih pojavov.

Če smo lahko zapisali, da je slovensko jezikovno gradivo v primerjavi z nekaterimi večjimi slovanskimi jeziki v pričujoči slovnici močno zastopano, pa se dosežki starejših slovanskih slavistov (izjema je seveda Miklošič, posebno v sintaksi) in Ivšičevih obravnavah niso kdovekaj uveljavili. Tako ni omenjen Ramovšev Konzonantizem (1924), Nahtigalovo delo o akcentu (Akzentbewegung..., 1922) ne njegove študije o brižinskih spomenikih (Freisingensia, ČZN, 1915) — če ostanemo samo v dobi, ko je avtor še pisal ali dopolnjeval svoja predavanja. Podatke za slovenski akcent in intonacijo je v glavnem črpal iz Breznikove slovnice (1916) in iz Valjavčevih razprav v Radu. Nahtigalove Slovenske jezike² (1952) omenjata le prireditelja skupno z Meilletovim *Uvodom...* (XV) z opozorilom, da je tam najti bibliografske podatke (str. 291—327). Današnjega slušatelja slavistike pa bi bilo treba opozoriti tudi na novejšo literaturo.

Kar nenavadno se zdi, da v tako obsežnem in tiskarsko tako zahtevnem delu skoraj ne najdemo napak. Med redkimi tiskarskimi pomotami je vredno omeniti npr. »F. Bopp misli da su se *letsko-slav.* (podčrtal F. J.) jezici kasnije odijelili od indijskoga... (11); in ime Petersson je pisano tudi z enim s. Neizkušeneja bralca take napake lahko zavedejo.

Najbrž nihče ne bo mogel dovolj ceniti truda in znanja, ki sta ga v redakcijo Ivšičeve primerjalne slovnice nesebično vložila prireditelja Josip Vrana in Radoslav Katičić. Toda brez njune požrtvovalnosti bi bila slavistična veda prikrajšana za pomemben dosežek v vrsti primerjalnih slovnici, hrvatsko jezikoslovje pa za zgovoren dokument svoje mednarodno priznane polpretekle zgodovine. In nazadnje je bil s to knjigo primerno oživljen spomin na enkratno osebnost Stjepana Ivšiča.

Franc Jakopin
Filozofska fakulteta Ljubljana

Besede sexy

V terskem besedišču sem nekajkrat naletel na lepe izraze, prvinske metafore, ki izhajajo iz spolne terminologije. Sprva sem se čudil, da jih rabijo in razlagajo povsem prostodušno in brez vsake omejitve, to je kadarkoli in kakorkoli, pred komerkoli. Njih naravnosti in prvinskosti sem se kmalu nehal čuditi, mnogo bolj všeč so mi od evfemizmov, ki niso ne naravni ne prvinski.

Vprašal sem moža na Njivici, katero je domače ime za *Lonicera caprifolium*. Pove mi: *pizdinji lič*. Zahteval sem še razlago. Ne morem je tu zapisati. Iz pizdinjega liča so si stari delali vezalke za cokle, čevlje, *hláče* (= nogavice).

Spet na Njivici. Izraz *módar* za regrat (*Taraxacum officinale*) poznam dolgo let, v restavraciji so mi servirali módar kot prikuho. Pa vprašam dragocenega informatorja za botanična imena, zakaj pravijo modar. Poznate regrat? mi pravi, veste za rože? Za rožami se na stebelu naredijo *bálice*, ki so podobne modom. Zato pravimo *módar*.

Otroške igre

Zbiral sem besedno gradivo za ASLEF (*Atlante storico linguistico etnografico friulano*). V pripravi, 1. knjiga v tisku) v Černjeji in, kakor je vrstni red nanesel, prišel do imen za nekatere otroške igre. Prvo vprašanje se glasi, kako pravijo otroci igračam. Moji informatorji so mi odgovorili s povsem nepričakovano ugotovitvijo: nič ne pravijo, zakaj v slovenskem delu Černjeje, to je v zaselkih Černjeja gorenja, Dobje, Poddobje, Laze in Orenjena, se v zadnjih 22 letih ni rodil noben otrok. Popraviti sem moral vprašanje tako: kako ste igračam pravili vi, ko ste bili otroci?

Iz nomenklature, ki sem si jo ob tej priložnosti zabeležil, bi rad opozoril le na nekaj značilnih in lepih izrazov. Najpreprostejša igrača černjejskih otrok je nedvomno bila *brunčálica*, to je *búrja* (= kostanj), skozi katero je otrok vtaknil vrvice; ko je potem sunkoma potegnil oba konca vrvice, je *búrja brunčála* (= brenčala), kakor brenčijo čebele (na Njivici: *čéle brunčájo*).

Izraz *nosíte kolónce* me ni presenetil, slišal sem ga že v Stármici na Matajurju (*nosíti kalónce*) in vem, da je pogosten v nadiškem in terskem narečju. Berem ga tudi v

Pleteršniku pod geslom *kalónci*, adv. huc-kepack, k. nositi itd. Prvič sem slišal soroden izraz *nosíte korácke*: pri tem sedi otrok drugemu na ramenih.

Med igrami, ki sem jih zabeležil v Teru in na Njivici, naj omenim *kolónco bábo*; *harbát ű harbát* je tako nazorno ime, da ne potrebuje opisa ali razlage; *korája* pa je naša ringaraja.

Vinika

Eden terskih izrazov, ki se mi zdijo lepi, je *vinika*, *venika* za vinsko trto. Na kartotečnem listu — enem od čez 2100 listkov s terskim besediščem, ki sem jih zbral v petih letih — berem še izraze *varh od venike* (Njivica), *streč od vinike*, *láve od vinike* in *koŷ od vinik* (Černjeja), nadalje na *rija venike* (Njivica) za vrsto trt, *pod venikoN* (Njivica) za prostor pod latnikom, *strojiti vinike* (Černjeja) in *ostroiti veníku* (Njivica) (obrezati trto).

Terjani poznajo tudi izraz *tárta*, a le v pomenu, ki ga Pleteršnik navaja na prvem mestu: die biegsame, gedrehte Ruthe, die Wiede. *Tárta od bénke* (*Salix viminalis*, béka) jim služi, da vežejo *vinike*; *tárta od léške* pa, da zvežejo butaro, da si napravi-jo naramnice za koš.

Passe-partout

Ko poslušam Terjane, ko snemam njih povedke in pesmi, ko té pozneje zapisujem vo magnetofonskem posnetku ali končno, ko prebiram terske zapise, prislunhne z ušesom glasbenika besedam in naglasom, ustavim se ob takih, ki so v primerjavi z današnjo denaturalizirano časnikarsko in trgovinsko besedo ohranile čar prvinskosti. Tako sem se veselil Marije, ki se v plestiški pesmi o vodi Raini *nújno* drži, tako *tréšelke*, zaradi katere ni čaneboski otrok zaspal celo noč, tako *zabáve* na poti v opisu *snúbe*, kot mi ga je povedal stari Kačún v Sedliščih, tako *ženítik*, kakor so mi o njih pravili v Plestiščih in Brezjah. S tem nisem odkril nič novega, saj je vse to v Pleteršniku, veselil sem se le srečanja z živimi besedami, ki sem o njih mislil, da so mrtve. Veselil sem se starine, kakor se lahko veselim lepega starega predmeta. Jezikovni antikvariat. Poezija.

Ko naletim na besedo, ki je ne razumem, se z njo ubadam včasih po dneve, tedne. Tako se mi je dolgo godilo z glagolom, ki sem ga slišal pogostoma v zelo pisanih

zvezah, ne da bi mu mogel do živega. Ključ mi je nevede dala Njivarica, ki mi je povedala čudo povedk in besed in pesmi. V njeni pravljici o kraljevi hčeri in vojaku berem: *A zat póten alóre te oní, te re o djaŕ, o mieu dódis souđáde tvi éjto, kó e su oníali njaá palác. So ministrúali.* (Potem tale, ta kralj, je imel dvanajst vojakov, ki so oníali njegov dvorec.) Sledi razlaga: *so ministrúali*, so varovali, držali, oskrbovali. *Oní-*

ati je glagol *passé-partout*, ko ti ne pride ustrežna beseda na misel, rečeš *oníati*. Kakor rečeš *oní*, če ti ne pride takoj na jezik samostalniki. Onegaviti, torej, brez slabega pomena: kot indiferentni *passé-partout*.

Na mah so mi postala jasna številna mesta v drugih povedkah, kjer se glagol *oníati* šopiri.

Pavle Merkuš
Trst

MONOGRAFIJA O SLOVANSKIH ŠTEVNIKIH*

Pričujoče delo o slovanskih števnikih je rezultat avtorjevega večletnega zanimanja za probleme števnikov (prim. bibliografijo na koncu knjige). Slovanski števnik je bil raznovrstni tako po obliki kot po načinu označevanja količine. Avtor jih pojmuje kot vrsto izrazov za označevanje količin, ki so se začele razvrščati v urejen sistem. In prav silnice tega razvoja je avtor poskušal izluščiti.

Monografija je razčlenjena na štiri dele: semantični pogoji za nastanek števnike besedne vrste, besedotvorje števnikov in prehod v posebno besedno vrsto, oblikovne spremembe slovanskih števnikov, spremembe sintaktičnih lastnosti števnikov.

Delo temelji na naslednjih postavkah: a) elementi, ki sestavljajo neko besedno vrsto, imajo gotovo skupno semantično in oblikovno osnovo, b) geneza nove besedne vrste je v tem, da postane podobna semantika spodbuda za enotenje oblikovne plati besed in podobno obnašanje v govorni verigi. Šele relativna skladnost obeh dovoljuje izdvajanje besedne vrste kot celote.

Začetki abstraktnega mišljenja so bili pogoj za nastanek abstraktne predstave o količini in številu. Količina je bila lahko pojmovana kot (ne-)razčlenjena celota, razlikovalo pa se je tudi gledanje na te prvine količin glede na prostor in čas. Pri Slovanih so bili glavni števnik prvotno vezani na štetje predmetov, ki so tvorili prostorsko verigo; časovno zaporedno pojavljanje predmetov je izražal tip *petkrat*. Vrstilni števnik npr. *pěti* izraža ne le to predmetovo lastnost, da je *pěti* po vrsti, temveč tudi, da je število vseh predmetov v tej celoti *pet*. Iz njih izpeljani abstraktni samostalniki (tip *pet*) so prvotno pome-

nili le končni, *pěti* predmet, po izgubi starih števnikov pa začnejo pomeniti tudi količino. Števnik tipa *dvoj* so prvotno kazali na količino kot na lastnost celote, sestavljene iz delov. Ločilni pomen je še danes ohranjen le v delu slovanskih jezikov (tudi v sloven.), drugod je prevladal količinski. Vsak od teh števnikov je imel še dodatne pomene, ki so pa začeli stopati v ozadje spričo pomena količine in števila. Obstajata torej vertikalni in horizontalni števniki sistem. Horizontalni je sestavljen iz števnikov z različnimi pomenskimi niansami (dva, pet, dvoj, numerativi), vertikalni pa se je gradil ob naravnih številčnih vrsti (eden, dva, tri...). Poleg sistema, ki je rasel ob naravnem številčnem, so obstajali še drugi, manj splošni rus. *gorst*, *povesmo*, *pučok* ali pa rus. *kopna*, *krestec*, *skird* itd. Ti tipi štetja so največkrat omejeni na merjenje popolnoma določenih stvari: lanu, žitaric itd. Posamezni izrazi teh sistemov so zelo redko prodirali v vertikalni števniki sistem: kašub. *kopa* »60«, *poškopy* »30«, sln. dial. *red* »10« (dve *redi* »20«). V tem poglavju obravnava avtor tudi besede tipa *malo*, *mного* itd., ki bi jih, kadar označujejo količino, četudi nedoločeno, šteli z enako pravico med števnike kot med prislove. Števnik so blizu terminološkemu sistemom, saj jim manjka modalnost, ekspresivnost, polisemija, homonimija in sinonimija.

Naravna številčna vrsta je brezkončna, izražamo pa jo s končnim številom korenov. Slovani so imeli desetinski sistem štetja. Ponekod najdemo primere, ki kažejo na drugačne tipe (dvajsetinskega, štiridesetinskega, devetdesetinskega itd. — rezij. *trikrat dvajsti* »60«), vendar jih največkrat razlagajo kot tuje vplive.

Posebne korene imamo za števnike prve desetice in ogljšča (*sto*, ki je v etimološki zvezi *deset*, *tisoč* itd.), čeprav srečujemo

* A. E. Suprun, Slavjanskije čislitel'nye. Minsk 1969.

tudi tu decimalni tip graditve *disq(t) dišat* »100« v polabščini, kar je verjetno srednem. vpliv in dluž. *žaseš stow* »1000«. Vmesni števniki se tvorijo najpogosteje z množenjem in seštevanjem, le ponekod z odštevanjem in deljenjem dveh ali več števnških korenov. Zloženi so v podrednem odnosu in sestavljeni v prirednem. Slednji so doživeli manj sprememb, prvi so se zrasli v enovite besede (dvanajst, dvajset itd.) Drugi del teh besed postaja vse bolj nosilec gramatičnih odnosov, prvi element pa ostaja nosilec pomena. Pri vseh vrstah števnikov pride do vplivanja enih oblik na druge v vseh slovanskih jezikih (trideset po petdeset, petero po četvero itd.). Numerativi so prodrli v vertikalni sistem na mejah med različnimi vrstami štetja.

Števniki so bili lahko le dualia in pluralia tantum (2-4) ali singularia tantum (tip *pet*—pri petinskem načinu štetja bi bil lahko tudi v dvojini ali množini). Pri števnških je opozicija kategorije števila bila le znotraj vertikalnega sistema (drugače pri *deset, sto*). Raba množ. pri števnških 3, 4 in edn. pri števnških tipa *pet* je povezana z (ne-)razčlenjenim pojmovanjem količine. Težnja po notranji enotnosti poskuša njihov odnos do kategorije števila nevtralizirati. To ni moglo priti v polni stopnji do izraza v jezikih, ki so ohranili dvojino (tudi sloven.), ker le-te podpira ujemalni odnos števnškov 2-4. Poenotenje na osnovi množine ni nikjer do konca uresničeno, saj rabo ednine podpira semantika abstraktnega števila.

Spol nekateri števniki imajo (tip *pet, sto*), drugi se po spolu pregibajo (*dva, dve*). Kadar števnik označuje količino predmetov kot lastnost, se približuje pridevnikom in ima različne spole, kadar pa izraža abstraktno število, se bolj bliža samostalnikom. To dvojnost skušajo nekateri jeziki premestiti z nevtralizacijo spola; le-ta bi istočasno dovoljevala količinski in števil-

ski pomenski odtенок. V slovenščini pa kategorija spola še živi, morda zato, ker ujemalni odnos števnškov ni bil prizadet.

Sklonski sistem števnškov se povsod poenostavlja. Tako se zmanjšujejo nasprotja med funkcijo sklonov pri različnih števnških, med abstraktnejšim pomenom v nomin. in močnim predmetnim pomenom v stranskih sklonih. V odvisnih sklonih se uveljavlja večinoma pridevniški tip sklanjatve. Števniki 2-4 se v nom. v slovanskih jezikih različno razvijajo, le jeziki z ohranjeno dvojino ostajajo pri starem. Kljub najrazličnejšim medsebojnim vplivom kategorija sklona ni nikjer povsem izginila (v bolg. in mak. ni več deklinacije). Čeprav je včasih sklonska oblika navidez izginila, pa priča sintaktično nasprotje glavnega in odvisnega sklona, da gre prej za sklonsko homonimijo. Vendar pa opozicija *glavni-odvisni* sklon še ohranja napetost, ki je v srbohrv. pripeljala do izgube odvisnih sklonov pri števnških tipa *pet*.

V zadnjem poglavju se avtor ukvarja predvsem s sintaktičnimi vprašanji: kako se vežejo števniki s samostalniki, kakšno obliko ima zaimensko ali pridevniško dopolnilo ob zvezi števnik + samostalnik, kakšno je razmerje med števnškom in predikatom, kadar števnik izraža količino ali abstraktno število.

S to knjigo je avtor izpričal široko in poglobljeno poznavanje problematike števnškov nasploh in v slovanskih jezikih še posebej. Prav zaradi takšne zasnove je delo zanimiv prispevek; avtor opazuje in analizira odnose med posameznimi števnški kot odnose v sistemu in se tako dokoplje do njihove funkcionalne vrednosti. Ugotavljanje funkcionalnosti in rdeče niti v razvoju števnškov pa je včasih moralo nekoliko zapostaviti posebnosti v posameznih jezikih.

Alenka Šivic
Ljubljana

ŠTUDIJA O PREDLOGIH V BELORUŠČINI*

V zvezi s pogostejšimi obravnavami sintaktičnih vprašanj so v slovanskih jezikih tudi predlogi deležni bolj vsestranskih in temeljitejših analiz. V jezikoslovju se čedalje močneje utrjuje zavest, da imajo tudi manj »pojavn« besede v jezikovni zgradbi po-

membno mesto. Za jezikoslovca so te »pomozne« besede še posebej vabljuje, saj skrivajo v sebi številne in včasih težko zaznavne odtenske sintaktičnih odnosov.

Avtor monografije P. P. Šuba je znan beloruski jezikoslovec (prim. Belaruskae mo-
vaznaŭstva. Biblijagrafičny ukazal'nik.

* P. P. Šuba, Prynazounik u belaruskaj move. Minsk 1971. Str. 224.

Minsk 1967). Kot eden glavnih sodelavcev beloruske akademske slovnice se je že pred več leti ukvarjal z nepregibnimi besednimi vrstami; raziskoval je zlasti morfološko strukturo beloruskih prislovov, pa tudi funkcijo posameznih predlogov v sodobnem beloruskem knjižnem jeziku. Z delnimi raziskavami beloruskih predlogov so se ukvarjali tudi drugi avtorji, ki so v akademski sintaksi obravnavali različne tipe besednih zvez. V tej obširni razpravi si je avtor zastavil zahtevno nalogo: ni samo zbral in klasificiral vseh predlogov sodobnega beloruskega jezika, temveč je pronicljivo analiziral nad sto tisoč beloruskih predložnih zvez. Takšno analizo mu je omogočilo bogato belorusko gradivo, ki ga je zbral iz tekstov najrazličnejših funkcionalnih stilov sodobnega beloruskega knjižnega jezika. To stanje je soočal tudi z narečnim in historičnim gradivom.

V formiranju sodobnega sistema beloruskih predlogov imajo seveda glavni delež beloruske prvine, toda zaradi posebnih zgodovinskih okoliščin imata tudi v tem območju precejšen vpliv poljščina (npr. vodlug, podlug, nakštalt, nakont) in ruščina (vozlja, naštreču, meždu, okala, itd.). Zanimiva pa je avtorjeva ugotovitev, da je pogostnost tujih predlogov v beloruščini minimalna (na splošno 0,06 %, v narečjih 0,17 %). Močnejše se je uveljavilo v novejšem času kalkiranje po ruskih sestavljenih predlogih (14), vendar so lahko nekateri v seznamu naštetih predlogi narejeni tudi neposredno po zgledu drugih jezikov.

Značilnost beloruskih predlogov je velika variantnost tako v fonološkem in fonetičnem pogledu, kakor tudi v akcentnem in pravopisnem (npr. ab — aba, z — sa, u — va, ab — vób, sa — só, itd.). Avtor ugotavlja poleg številnih nizov gornjih variant tudi sinonimne dvojice (npr. dlja — dzelja, kalja — lja, itd.) in jim določa razširjenost, distribucijo in pogostnost.

S statistično metodo avtor nazorno prikaže razmerje med brezpredložnimi in predložnimi zvezami za posamezne sklone. V vseh sklonih je število predložnih zvez manjše (v lokalu seveda ni brezpredložnih). Ko rešuje vprašanje, od katerih komponent je odvisna raba tega ali onega sklona za predlogom, s primeri dokaže, da imata to moč le vodeča beseda in predlog skupaj. Prav zgovorna je tudi statistika vezave tistih predlogov, ki se uporabljajo z dvema ali več skloni.

V večjem delu monografije se avtor ukvarja s funkcijo beloruskih predlogov. Znano je, da del lingvistov zagovarja mnenje, da predlogi nimajo nikakršnega leksikalnega pomena, da je njihova vloga »čisto« slovnicična; drugi jim sicer ne odrekajo slovnicičnega pomena, vendar trdijo, da so predlogi v večji ali manjši meri ohranili vsaj neizrazit leksikalni pomen. Drugo mnenje zagovarja tudi avtor in se v nadaljnji obravnavi tega načela tudi drži.

Po avtorjevi ugotovitvi so predlogi najbolj obremenjeni za izražanje prostorskih odnosov, manj za izražanje časovnih in objektnih odnosov. Domiselno avtor primerja položaje in okoliščine v prostoru s tistimi v času in skuša z naslonitvijo na obe razčlenjenosti razložiti funkcijo nekaterih predlogov.

Poleg teh treh glavnih območij odnosov, ki jih izražajo predlogi, pretresa avtor še najmanj petnajst tipov slovnicičnih pomenov beloruskih predlogov.

V knjigi pogrešamo strnjeno formuliranih rezultatov raziskave in skupen seznam uporabljenih virov in literature.

Ni dvoma, da je pričujoča knjiga o beloruskih predlogih temeljit in zato dragocen prispevek za belorusko sintakso, pa tudi za slovansko sintakso sploh.

Franc Jakobin

LEPO te POZDRAVLJAM IN LEPO Te POZDRAVLJAM

Odkar je leta 1962 prinesel Slovenski pravopis nekaj pravopisne zmede glede pisave velike začetnice, se ta zmeda pojavlja tudi v učbenikih. Učitelji in učenci so tako mnogokrat v dilemi, kako naj učijo in pišejo. Če je pravopis zakon o pravilnem pisanju, potem bi vsekakor moral avtoritativno postaviti vsaj osnovna pravila.

Ko se srečujem z učitelji slovenskega jezika, me pogosto vprašujejo, kako naj pišejo zaimke v pismih in kako imena praznikov, ustanov itd. Toda o tem je v učbenikih resnična zmeda.

Učni načrt za osnovno šolo zahteva že v 4. razredu pisanje sporočila na dopisnici, čestitke, vabila in opravičila. V petem in

šestem razredu morajo učenci za *šolsko nalogo pisati pismo*. Po čem naj se ravnaajo učenci in učitelj? Vemo, da so slovnice in pravopisi do leta 1962 zahtevali pisavo nekaterih osebnih in svojilnih zaimkov v pismih z veliko začetnico, češ da tako izkazujejo spoštovanje. Takšna je bila tudi splošna praksa. Ker pa Slovenski pravopis iz leta 1962 ničesar ne pripomni o pisavi zaimkov v pismih niti v uvodnem niti v slovarskem delu, so si slovnničarji in drugi to začeli tolmačiti vsak po svoje. Tako so seveda tudi pisali. Sedaj veljavne učbenike za osnovno šolo sta napisala Marija Jalen in Stanko Bunc; Jalnova za 4., 5. in 6. razred, Bunc pa za 7. in 8. Vse so izšle leta 1962 in pozneje. Kaj pravijo o tem vprašanju? Jezikovna vadnica za 4. razred ima na 69. strani voščilnico, na 153. pa poglavje *Kako pišemo pismo*. O pisavi zaimkov ni nikjer nobene pripombe, torej jih pišemo z malo. Prav tako ni pripombe o pisavi začetnice pri zaimkih v Jezikovni vadnici za 5. razred, 6. vadnica ima na straneh 104—107 deset primerov pisanja pisem, čestitk ipd. Z izjemo enega primera so zaimki napisani z malo začetnico, na strani 105 pa beremo:

5. Čestitka

Srečno in veselo novo leto ti želi in te lepo pozdravlja

*Tvoja Anica (podčrtal
J. L.)*

Ta primer seveda lahko imamo za tiskovno napako; potemtakem bi v vseh primerih pisali zaimke v pismih z malo začetnico.

Tako torej tisti učitelj, ki se ravna po SP 62 in jezikovnih vadnicah, nauči otroka do konca 6. razreda osnovne šole osnovnih primerov pismenih sporočil; v njih dosledno piše zaimke z malo začetnico.

Že v teh razredih navaja učitelj učence na uporabo pravopisa. Ker je SP 62 precej drag, ga imajo na šolah le po nekaj izvodov. Bolje pa so založeni z Malim slovenskim pravopisom, ki ga je izdal Stanko Bunc pri ZO leta 1965. Ta sicer ni predpisan kot učbenik, toda v predgovoru beremo: »Priročnik je namenjen najširšemu krogu pišočih ljudi, zlasti šolski mladini.« Ta pravopis pa zopet uvaja pisavo osebnih in svojilnih zaimkov v pismih z veliko začetnico. O tem več pozneje. Isti avtor je napisal tudi jezikovni vadnici za 7. in 8. razred. Medtem ko 8. vadnica ne govori o pismu, pa je v 7. na 73. strani pravopisna vaja z zaimki:

7. Narek:

Dragi Slavko!

Po vrnitvi z vašega prelepega Bleda se rad spominjam nate in na tiste krasne dneve, ki sem jih preživel pri Tvojih ljubljenskih starših. Hvala jim še enkrat za njihovo veliko gostoljubje!

Upam, da boš sprejel vabilo mojih staršev in mene in da boš prihodnje dni prišel k nam na naš sinji Jadran. To bo zame in zate velika sprememba. Razkazal Ti bom morske skrivnosti. Vodil Te bom po mestu in s Teboj obiskal muzej in stare spomenike. Mogoče Te bo z naših ulic odganjal vrišč in trušč modernega prometa. Pa nič zato! Saj tudi pri vas ni dosti bolje. Mahnila jo bova na odprto obalo in se kopala.

Posebno ljubo mi bo, če se boš zagotovo odzval vabilu in nas razveselil s svojim prihodom. Sporoči mi dan, pa pridem pote na postajo!

Lepo pozdravlja Tebe in Tvoje starše

Tvoj Mirko

Ker se učenci doslej niso učili o tem, da naj bi pisali nekatere zaimke z veliko začetnico, bi v tej pravopisni vaji zagrešili vsaj 8 napak. Spreten učitelj bo seveda pred vajo povedal učencem svoje mnenje o pisavi zaimkov v pismih; toda to mnenje je lahko takšno ali drugačno, kakršnega si je pač ustvaril med študijem in pozneje v praksi. Trdnega, oprijemljivega zakona o pisavi zaimkov namreč nima, ker si pravopisi in slovnice skačejo v lase. Seveda pa lahko nastane pedagoško zanimiv konflikt, še posebej, če slovenskega jezika v 6. in 7. razredu ne poučuje isti učitelj.

Z znanjem, ki ni enotno, ki dopušča v mladostniku dvome in nedoslednost, zapustijo učenci osnovno šolo. Večina jih odide v poklicne in srednje šole. Še zlasti v srednjih se le malo srečujejo s slovnico in pravopisom. V Toporišičevem Slovenskem knjižnem jeziku I-III sicer najdemo dva primera pisem (SKJ I, str. 225), toda tu se avtor učbenika spretno izvije in uporabi pismi starejšega datuma (Cankarjevo pismo materi in Antonu Aškercu), kjer so zaimki seveda pisani z veliko začetnico, nič pa avtor ne pove o pisavi zaimkov — kar zadeva veliko ali malo začetnico.

Nekateri učbeniki za poklicne šole se v pravopisu ravnaajo skoraj dobesedno po SP 62; tako Kopčavarjeva Jezikovna vadnica (DZS 1966) in Kocbekova Slovenska

jezikovna vadnica za poklicne šole (ZO 1966). V novejšem času pa so poklicne šole dobile nov učbenik. To je Jezikovna vadnica z berilom za poklicne šole Vere Remic-Jager (ZO 1969). Slovnica navaja v poglavju Pravilna raba velike začetnice na 160. strani dobesedno takole:

Pomni!

Osebnne in svojilne zaimke v znak spoštovanja v pismih smemo pisati po novem slovenskem pravopisu tudi z malo začetnico:

Čestitamo Vam (ali : vam) za rojstni dan. Želimo Ti (ali : ti) srečno pot. Danes smo prejeli Tvoje (ali : tvoje) pismo.

Po tej trditvi sprašuje slovnica (164):

13. Kako lahko pišemo osebne in svojilne zaimke v znak spoštovanja?

Nato je v vadnici več primerov rabe osebnih in svojilnih zaimkov v pismih. Med 16 primeri zapiše zaimke 15-krat z malo in le enkrat z veliko začetnico.

Z ugotovitvijo, da »zaimke v znak spoštovanja v pismih smemo pisati . . . tudi z malo začetnico«, se torej avtorica očitno strinja. Vsekakor pa nam z izrazom »smemo« tudi pove, da najbrž pišemo zaimke v pismih z veliko začetnico, kadar jih uporabljamo za osebni pismeni kontakt s soljudmi.

Kot učbenik uporabljajo na šolah deloma tudi knjigo Silve Trdinove *Besedna umetnost I, Antologija primerov* (ZO 1966). Na straneh 335—338 najdemo več primerov pisem. V vseh so osebni in svojilni zaimki pisani z veliko začetnico.

Povrnimo se zdaj k Malemu slovenskemu pravopisu! To je knjižica, ki jo ima zaradi dostopne cene in oblike mnogo učencev doma, večje število izvodov imajo tudi šole, tako da jih lahko uporabljajo vsi učenci in dijaki. Ne bom navajal nekaterih slabosti tega pravopisa, ki se baje »praviloma ravna po načelih Slovenskega pravopisa iz leta 1962« (predgovor). Tu me zanima samo, kaj pravi o pisavi zaimkov. Na 17. strani najdemo v poglavju o pisavi stvarnih lastnih imen tole:

POMNI. V znamenje spoštovanja pišemo v pismih z veliko črko osebne in svojilne zaimke: Vi, Vas, Vam, z Vami, Vaš; Ti, Tebe, Te, Tebi, s Teboj, Tvoj, toda nate, zate,

pote, predte: tu Ti pošiljam novo knjigo, naj ostane kar pri Tebi, ves Tvoj; lepo Vas prosim, letos me ne bo k Vam, pozdravlja Vas Vaš vdani prijatelj.

V slovarskem delu se ravna pravopis po tem določilu, zato piše:

str. 352 ti s tábo in s tebój; Ti, Tebe, Tebi, Te, s Teboj (v pismih); . . .

str. 362 tvoj: po tvójem (mnenju); po tvójeje; Tvoj (v pismih);

str. 375 vaš svoj. zaimek za 2. os. mn.: to so váše in náše naloge, Vas (v pismih);

str. 380 vi os. zaimek; Vi, Vas, Vam, z Vami (v pismih): lepo Vas pozdravlja Vaš vdani prijatelj.

Ta pravopis torej na več mestih izrecno poudarja pisavo osebnih in svojilnih zaimkov v pismih z veliko začetnico.

Kako je pa v praksi? Ko pregledujem šolske naloge, srečujem to in ono rabo. Nekateri učitelji dosledno zahtevajo pisavo z veliko, drugi spet z malo začetnico. Doslednost je seveda eno izmed temeljnih načel delovne vzgoje v šoli. Toda ta doslednost je pravzaprav nedoslednost, saj sreča otrok prej ali slej tudi drugačno pisavo od tiste, katere se je moral sam »dosledno« naučiti.

V privatnih pismih, ki jih dobivam iz raznih krajev sveta, mi vselej pišejo zaimke z veliko začetnico, pa naj bodo to ljudje z visokošolsko izobrazbo ali pa navadni delavci. Drugod po svetu je pač ta navada ukoreninjena in nikomur najbrž ne prihaja na misel, da bi dregnil v to tradicijo. Pri nas pa so sestavljavci SP 62 prišli na misel, da je taka tradicija le nepomembna navada, ki v družbi enakih nima prostora. Še čudno, da niso začeli odpravljati vikanja in podobnih navad (kar pa čas tako po svoje oblikuje).

Res je, da bratu ali hčerki na videz ne izkazujemo posebnega spoštovanja; toda ali naj zdaj ločimo, koga spoštujemo toliko, da mu bomo pisali zaimke z veliko, pri kom pa bo ta meja padla tako nizko, da bomo začeli pisati z malo? Sicer pa, kar zadeva spoštovanje, je škoda besed. Verjetno brat bolj spoštuje svojega brata (ki mu piše npr.: lepo te pozdravljam), kakor pa tistega »gospoda«, kateremu se ponižno polaska: »Najprisrčneje Vas vabim . . .«.

Kaj torej početi? Kaj in kako učiti? Predvsem se moramo dobro zavedati, da neenotnost normativnih priročnikov (slovníc

in pravopisov) negativno vpliva na mladi rod. Zato je treba poiskati najprimernejšo pot, da bomo te slabosti izgladili. S tem ko dovoljujemo dvojnost (naravnost ali posredno), smo pred dejstvom, da moramo v naših vzgojnoizobraževalnih naporih storiti nekaj dodatnega. Če »uradni« SP 62 dovoljuje marsikatero dvotirnost, naj bo dvotirnost tudi v pisavi zaimek v pismih. Pisave z veliko začetnico pravzaprav nikjer ne prepoveduje, le uzakonjuje je ne. Tako bi moral tudi učitelj materinščine dovoljevati obe obliki pisanja (eno ali drugo, ne obe hkrati!); najti pa mora tako pot, da ne bo jemal vrednosti enemu ali drugemu piscu učbenikov, kajti s tem bi šola skakala sama sebi v lase in v protislovje.

Kakor hitro bi vzeli vrednost nekemu učbeniku, bi učenci zaslužili slabšo vrednost tistega, kar so se morali predhodno učiti, ali pa tistega, kar se pravkar učijo.

Kaj torej: lepo te pozdravljam ali lepo Te pozdravljam? Rekel bi, bodimo demokratični; torej: lepo te pozdravljam ali pa lepo Te pozdravljam.

Novo, enotnejšo rešitev, ki bi preseгла današnjo zmedo in izmikanje, lahko pričakujemo le od premišljenega in avtoritativnega dogovora naših slovniciarjev in pravopiscev v novem osrednjem Pravopisu.

Jože Lipnik
Zavod za šolstvo SRS Celje

LEKSIKOLOŠKA GLOSA: ZBOGATI SE »IZPRIDITI SE«

Samo Miklošič, SEW 16, navaja slovenski glagol *z bogati se* »an Brauchbarkeit verlieren«, npr. *seme se zboga, če ga kmet dolgo ne premeni; zboga se vsaka reč, tudi dušne moči*. Čeprav navaja Miklošič ta glagol pod geslom *bogъ* »deus«, pravi o njem, da je etimološko nejasen. Verjetno se mu je zaradi tega izognil Berneker, SEW I 67, kjer posebej opozori na slovensko frazo *zlega boga vživa* (belokranjsko) »slabo se mu godi«, kjer je mogoče še slutiti stari indoevropski pomen psl. *bogъ* »delež, usoda, sreča«. Posredno je ta pomen seveda še izpričan v splošnoslovanskem *ubogъ, nebogъ, bogatъ* č. *zboží* »blago« in posebno v gl. *zbože* »sreča«. Torej je izhodno *z bogati* pomensko tvorjenjo enako kakor *izpriditi se* »pokvariti se« proti *pridъ* »dobiček, korist«. Naslov romana Charlesa Nodiera o slovenskih rokovnjačih »Jean Sbogar« (1818), ki ga omenja Puškin med knji-

gami, nad katerimi je sanjara Tatjana v Jevgeniju Onjeginu, bi bilo treba razumeti nekako kot »Janez Pridanič«.

Iz istega pomena lahko izhajamo pri predlogu sln. *zbog, zbok* »zaradi« (dolenjsko, prekmursko), *zboga* (Ribnica in Hrušica v Istri), sh. *zbog* »zaradi«, vendar niti Miklošič niti Berneker nista dovolj pojasnila te tvorbe. Izhodno *szbogъ »po svojem deležu, po svoji usodi, na svojo srečo« je stari akuzativ cilja s prepozicijo *sz*, staro indijsko *su* iz osnove kakor »svoj«, prim. psl. *sz-dorvъ »zdrav«, *sz-mьrtъ »smrt«. Po nepotrebnem se slovanski etimologi pri tem geslu izogibajo tudi sh. *bogāl̥j* »pohabljenec«, ki ni turška izposojenka, kakor meni Akademski Rječnik I 479, ampak se po tvorbi popolnoma ujema s sln. *nebog-ljen* »kdor si ne more sam pomagati«.

F. B.
Filozofska fakulteta Ljubljana

KAJ PA RESPONDER IN GRAFOSKOP?

Pri pouku slovenskega jezika smo se navadili uporabljati diaprojektor, episkop, magnetofon in grafomofon. Vrednost naštetih učnih pripomočkov nam je znana.

Vedno več je šol, ki so si že nabavile grafoskop in responder. Katerim predmetom so ju namenile? Najbrž se ne motim, če rečem, da v prvi vrsti biologiji, zemljepisu, zgodovini, fiziki in kemiji.

Dva responderja sta za šolo še pravo razkošje, prav tako si vsaka učilnica še ne

more privoščiti svojega grafoskopa. Kako se na šolah vrste predmeti pri uporabi omenjenih dveh pripomočkov, ne vem. Le to bi z gotovostjo lahko rekli, da ju niso nikjer nabavili zaradi slavista. Ne bi pa bilo prav, če bi si učitelj slovenskega jezika nikoli ne pomagal z njima.

Nekateri slavisti so predvsem do responderja bojno razpoloženi. Za dinamično preverjanje znanja je gotovo sijajen. Da zahteva od učitelja veliko predhodnega de-

la, je tudi res. Da se z njim ne da oblikovati estetskih norm, je jasno. Ni pa prav, da veliko učiteljev trdi, kako brez pomena ga je uporabljati pri urah slovenskega jezika. Če je namenjen racionalizaciji pouka, lahko služi enako dobro vsem predmetom. Slavisti smo navajeni, da gledamo na svoj predmet predvsem s čustvenega in vzgojnega, premalo pa z izobrazbenega aspekta. Koliko smo mladega človeka vzgojili, se res ne da izmeriti z nobenim aparatom, koliko pa smo ga naučili, nas prav kmalu lahko prepriča elektronsko drobovje učnega stroja.

Učitelj slovenskega jezika mora znanje poglobljati in preverjati z mnogimi vajami. Marsikatero od takih vaj bi učenci rade volje prebavili z responderjem (dela so že navajeni pri drugih predmetih). Vprašanje je, če se učitelju zdi vredno spreminjati metodo dela in žrtvovati nekaj časa za to, da bi se sam naučil delati z novimi pripomočki.

Običajno uporabljamo responder skupno z grafoskopom, lahko pa seveda uporabljamo

samo grafoskop. Le-tega pa ne samo ob preverjanju znanja, ampak tudi pri obravnavi nove snovi.

Kar nas ob grafoskopu spravlja v slabo voljo, je to, da imamo pri roki le prazno folijo, namesto da bi imeli na voljo že vrsto izdelanih skic. Na boljšem je zgodovinar, poskrbljeno je tudi za geografa in biologa. Slavist je spet ostal praznih rok. Na voljo naj bi mu bili vsaj literarni zemljevidi ter sheme za poglavja iz literarne teorije in slovnice. Kdor je videl Didacto, ve, kako drugod skrbijo za učne pripomočke.

Vzgojno in izobraževalno vrednost ima grafoskop tudi v tem, ker ga lahko prepuštimo učencem, da sami skicirajo na vrtljivi trak stvari, ki naj bi pri posamezni uri usmerjale razredni kolektiv k aktivizaciji in ustvarjalnosti.

Grafoskop lahko uporabljamo za pouk jezika, književnosti in literarne teorije, ob govornih vajah in spisju, pri obravnavi nove snovi, pri ponavljanju in preverjanju.

Berta Golob
Preddvor

VPRAŠALI STE

ČRVOJEDEN ALI ČRVIV?

V Bevkovem Kaplanu Martinu Čedermacu beremo naslednji stavek: »...V črvojednem lesu je zevalo sto neusmiljeno vsekanjih ran...« (DZS, Lj. 1966, str. 5). V poglavju Izgubljeni dom (C. Zlobec, Moj brat svetnik) je stavek: »...Zdel se mi je kot lesena, črvojedna soha, sklonjen nad krsto svojega lastnega življenja...« (Sodobnost, XVIII, št. 8—9, str. 822). Stavka citiram kot primera, ob katerih bi rada vprašala o pomenu zloženke *črvojedena*.

Slovenska slovnica (DZS, Lj. 1964, str. 170) omenja pridevnik *črvojed*, njegove rabe ne pojasni. V Slovenskem knjižnem jeziku 2 (str. 113) Jože Toporišič razloži: »...črvojedena = tak, ki ga je črv...«. Ta glagolska zloženka nastopa torej v trpnem pomenu. Vse druge, ki jih navaja ob tej: »...miro-

ljuben = tak, ki ljubi mir; nebotičen = tak, ki se »dotika« neba...«, imajo aktivni pomen. Vprašujem se, zakaj. Če je »miroljuben = tak, ki ljubi mir«, zakaj bi ne bil črvojedena, kdor je črve? (na primer krt). Saj mesojedna (oz. mesojeda) žival ni taka, ki jo je meso, ampak je žival, ki je meso. Menim, da ima pridevnik *črvojedena* lahko samo aktivni pomen. V mojem (kraškem) narječju uporabljajo za trpni pomen obliko *črviv*: les je črviv.

Prosim za pojasnilo: ali bi ne bilo pravilno uporabljati: *črvojedena* za — kdor je črve in *črviv* za — tak, ki ga jejo črvi? Potemtakem bi se v citiranih stavkih moralo glasisiti: »...V črvivem lesu...« in »...črviva soha...«.

Dragica Zlobec
Studentsko naselje, Ljubljana

ČRVOJEDEN IN ČRVIV — DVA POMENSKA ODTENKA

Ob besedi *črvojedena* imamo na voljo dve vrsti razlag: najpoprej razlage pomena iz slovarjev, nato razlage pomena posameznih delov zloženke. Obe vrsti razlag nas

opozarjata, da ima beseda, ki je v besedišču knjižnega jezika zelo stara (znana pa je tudi iz drugih slovanskih jezikov, na primer makedonščine), nekoliko drugačen

pomenski odtenek, kakor ga navajate po SKJ II, 113. Pomen pridevnika *črvojed* kaže izvajati iz samostalnika *črvojedina* (SSKJ I 319: moknati ostanki lesa, ki ga razjedajo črvi). Na tako zvezo sklepamo po najstarejši uvrstitvi te besede v slovar: pri Megiserju leta 1592 najdemo za nemško *Wurmstichig* slov. *črvojedina* in za *Wurmstichig črvojedēn*. Nemški in slovenski izraz se ujemata z grško zloženko *σκοληκοβρωτος*, kar pomeni *od črvov pojejen*. Grška beseda je znana tudi iz Novega Testamenta in se je nemara od tam v tem pomenskem obsegu in v približno enaki tvorbi uveljavila v različnih evropskih jezikih. — Samostalnik je naveden tudi v Gutsmanovem slovarju leta 1789, vendar imamo tu poleg *črvojedine* in pridevnika *črvojed* tudi še skupino navadnih izpeljank iz besede *črv*: *červiv*, *červovina*, *červovinast* itd. Beseda je upoštevana v vseh poznejših slovarjih, na primer, pri Jarniku 1832, ravno tako pri Murku 1833 (tokrat prvič samostalnik *črvojed m.*, zgrajen verjetno po posebnih slogovnih načelih dobe: prim. JiS XVI/7, 227). Pleteršnik navaja obliko *črvojed = črvojed* tudi kot pridevnik. Beseda *črvojed* ima pri njem dva pomena, prvi pomen je sprejet v slovar SSKJ I, drugi pomen je *Würmer fressend* in je dopoljen z zgledom *črvojedna perjad* (beseda je iz časopisa Zora). Iz tega sledi, da je beseda stara kulturna beseda, ki naravnava našo pozornost na nasledke razjedanja po črvih, nikakor pa ne zgolj na dejstvo navzočnosti črvov, kar je osnovni pomen pridevnika *črviv*.

Zloženko *črvojedina* je verjetno najlaže razložiti z naslonitvijo na izkorenske samostalnike: tvorba je bila dopolnjena z obrazilom *-ina*. O čisto glagolskem pomenu

in o trpnem ali tvornem pomenu besede *črvojed* je potemtakem težko govoriti. Te vrste pomislek je mogoče razbrati že v Antona Bajca Slovenskem Besedotvorju I, par. 77 in 78, II, par. 58 in III, par. 5 in 67. Bolj verjetno je, če se opremo na pridevniški pomen besede, izpeljane iz zloženke. Naša razlaga se ne sklada z Bajčevo predvsem zaradi domneve, da je beseda *črvojed* kot samostalnik ali kot pridevnik novejšega izvora in tako mlajša od prvotne zloženke izpeljanke *črvojedina*.

Iz vsega povedanega v pojasnilo: prid. *črvojed* za *kdor je črve* (omenjeni 2. pomen iz Pleteršnika) je bil ob starem, nemara pomensko že zabrisanem *črvojed*en, umetna knjižna tvorba, ki se ni obdržala. Beseda ima v slovenskem besedišču in v svojem prvotnem pomenu in zaradi svoje predstavne nabitosti za pisatelje veliko večjo izrazno moč od pomensko nevtralnega pridevnika *črviv*. Predlagani popravek bi tako bralcu odvzel predstavno možnost, ki mu jo nudi beseda *črvojed*en. Ugovor, da beseda ni znana v narečjih, za knjižni jezik ne v preteklosti ne danes ne more biti upoštevan. Izrazno, pomensko in predstavno bogastvo knjižnega jezika ni odvisno od tega ali onega govora (narečja), ampak predvsem od izrazja, pomenov in predstav, ki so jih pisci izrazili v knjižnih besedilih. Zajemanje iz govorov oziroma iz določene skupine govorov je zgodovinsko utemeljeno, nikakor pa ne poljubno. In še na rob: veliko bolj smotno je povpraševati o vlogi kake besede kakor o njeni pravilnosti. Pravilnost jezikovnega pojava je vse prezrjemotna pojem in nanj v tako skopo odmerjenem prostoru ni mogoče izčrpno odgovoriti.

Breda Pogorelec
Filozofska fakulteta Ljubljana

KAKŠEN JE IZVOR MOJEGA PRIIMKA ?

Pred kratkim je dobilo uredništvo JiS tudi vprašanje ameriškega Slovenca ROBLEKA (ki ga tam pišejo na različne načine) s proš-

njo, da bi mu kakšen lingvist razložil, od kod izvira njegov priimek.

PRIIMEK ROBLEK

Večina Slovencev ve za ime le iz narodnozabavne pesmi — Na *Roblek* bom šel... Priimek *Roblek* pa srečujemo v glavnem na Gorenjskem, deloma pa tudi na Štajerskem in Koroškem. V obliki *Robljek* je priimek omejen na Gorenjsko (podrobnejše gradivo pri SAZU). Poznamo še hidronim *Roblekov graben*, levi pritok Kokre (glej gradivo za sln. etim. slovar).

Etimologija priimka je nekoliko težavna in šele s pritegnitvijo drugih slovanskih jezikov se nam pokaže izhodiščna beseda. To je glagol *róbiti* v pomenu »sekati drevje« (za druge pomene glej Pleteršnik II, 430). Glagole v tem in v podobnih pomenih imajo vsi slovanski jeziki. Prim. rus. *rubitʹ*; ukr. *rubyty*, brus. *rubacʹ*; strus. *rubiti*; bolg. *ръб'а*, sh. *rùbiti*; češ. *roubiti*, slovaš. *rubatʹ*,

pol. *rąbać*, gluž. *rubać*, dluz. *rubaš*, stcsl. *řobiti*.

Razlago priimka *Roblek* nam bo v pomen-skem in oblikoslovnem pogledu omogočila primerjava s podobnimi oblikami v ruskem, češkem in poljskem jeziku.

Iz rus. glagola *rubítʹ* je mogoče izvajati besedo *rublʹ* (denarna enota) kljub zelo različnim mnenjem etimologov. To nam potrjuje tudi pomen strus. *rublʹ* »klada, obsekana kos lesa, klin; kovanec; tudi kot sinonim za *obrubok*, *kljap*: I povelj Jan vložiti *rublʹ* (podčrtal J. K.) vʹ usta ima (Povestʹ vremennyh let — glej Sreznj. Mat. III, 182).

Rublʹ je prvotno torej mogel pomeniti »kos platna, kože ipd.«, ki so ga uporabljali kot denarno sredstvo (glej tudi Vasmer, REW II, 541, 542; Preobraženski, RES 219, 220 idr.).

Takšno razlago podpira primerjava pomena pri podobnih izrazih, npr. *poltina* »pol rublja« < *polʹ-tina* (drugi del je gen. subst. *tinʹ*); prim. stcsl. *tęti*, *tyno* »rezati, sekati«; pol. *ciąć*, *tnę*; sln. *tnalo*), *karbovanec*, strus. *rězana*; stpol. *plat* prvotno »kos lanenega platna«, ki so ga uporabljali kot plačilno sredstvo (prim. šlezjsko *plat* »penzija«; fraz. Dać, dawać pieniądze w *plat*; pol. *placić*, rus. *platitʹ*; sh. *platiti*, sln. *plačati*) in stpol. obraz »*kawatek obrzezanego naokolo kruszcu*« — kos okroglo obrezane kovine (glej S. Szober, *Zycie wyrazów* II, 8).

V češ. imamo iz glagola *roubit* besede *roubik* »to, kar je odsekano, odrezano« — »klada, klin«; kot termin »količek za zavezovanje snopov«; »uzda, nagobčnik ipd.«; češ. dial. *roubik*, *róbl*, *róbel*, *róblék*, *vrúblʹ*; *slovaš. vrubel*. Machek, ESČ² 518, izvaja vse te oblike iz *řobʹlʹ. Pomensko in oblikovno so češke oblike zelo blizu strus. *rublʹ*.

Z obravnavanimi primeri je mogoče primerjati tudi poljske apelative *řąbek*, *przeřąbla*, *wyrębla* < *řąbać* (gl. tudi Brückner, SEP 455).

Po pregledu ruskih, čeških in poljskih oblik moremo tudi v slovenščini rekonstruirati izhodno obliko za priimek *Roblek*. Iz glagola *řobiti* dobimo preko *řobʹlʹkʹ apelativ **róblek* v pomenu »(osamljen) odsek, kos, del razkosanega zemljišča«, morda tudi »zemljišče na izsekanem gozdu«; *Roblek*

pa je lastnik, prebivalec tega kosa zemlje. Enako velja za pisno varianto *Robljek*.

V zvezi z glagolom *řobiti* »sekati, krčiti« imamo na Gorenjskem in na Koroškem priimke *Robež*, *Robežnik*, *Erbežnik*, *Rubež*, *Rubežnik*. Priimki izhajajo iz apelativa *robež* »zemljišče na delu iztrebljenega gozda«. Prim. rus. *rubež* »meja; del zemljišča, primeren za obdelovanje ali bojevanje«; prvotno »preseka, poseka v gozdu«; prim. tudi pol. *rubież* v podobnem pomenu. *Robež*, *Robežnik* itd. je torej »prebivalec na robežu«. Apelativ *robež* najdemo tudi v toponimiji, npr. Rovt pri Bohinjski Beli *Na robežo*, na Koroškem *Robež*, nem. *Robesch*, vendar brez starejših zapisov. Na sh. področju ob Drini antroponim *Rubež*, toponimi *Robež*, *Rubeže* itd.; iz *rubyty* so v ukr. toponimi *Porub*, *Poruba*, *Porubyno*, *Porubišče*, *Porubljanj Potok*; hidronimi *Rubeža*, *Rubežka*, *Rubiž*, *Rubisko* itd.; češ. *Rubiště*; kašubsko *Řąbisko* (*Rembisko*); pol. *Rembiska* (plur.) itd. (Gradivo za sln. etim. slovar; F. Bezljaj, Krčevine, SR VIII 1—2, 21).

V Sloveniji sta poleg priimkov *Rob*, *Robnik*, *Robovnik* posebno pogostna priimka *Robek* in *Robič*. Enaka in podobna imena so zelo številna tudi v toponimiji, kjer jih je nedvomno mogoče izvajati iz apelativa *rob* »Rand, Anhang, Ufer, Riegel«, tj. »kraj, kjer se svet prevesi, prelomi, pada«. Prim. *Rob*, Flurname in Ferlach, Wiese in St. Margarethen, *Veliki Rob*, Flurname in Windisch-Bleiberg, *Robič*, Flurname in Weitzeldorf (glej Die Ortsnamen des Gerichtsbezirkes Ferlach, Sonderdruck, 21), *Robki*, *Robje*, *Robovnik*, *Na(V) Robiču*, *Pod robe* itd.

Za priimke imamo nekaj starejših zapisov:

l. 1498 Jurij *Robicz*, kmet v Trnju (M. Kos, Urbarji sl. Prim. II, 243); l. 1499 Hanse *Robekh*, kmet v Porečah (M. Kos, Urbarji sl. Prim. II, 251) idr. Priimke *Robnik*, *Robovnik* in *Robek* je mogoče povezati z *rob*, enako predložno tvorbo — priimek *Narobe* »prebivalec, živec na robu — na robe«. Pri priimkih *Rob*, *Robič* pa moramo upoštevati še možnost izpeljave iz nom. agen. *rob* »hlapec«. *Robič* bi bil tedaj »sin Roba«, tj. hlapca. Prim. tudi priimke Kmet, Kovač ipd. Priimke iz nom. agen. *rob* srečujemo često tudi v nemškem imenoslovju (M. Gottschald: Dt. Namenbuch, 4. izd. str. 491).

Da bi se dokončno odločili za eno od teh možnosti, pa nam za sedaj manjka primerjalnega slovanskega gradiva.

Janez Keber
SAZU Ljubljana

ALI STA PRIIMKA KODELA IN KOŽELJ ISTEGA IZVORA?

Večkrat sem že razmišljal o teh dveh priimkih, pa tudi o imenu češkega slavista *Kudělke* in o našem *Kodeljevem*. Gotovo so ta lastna imena istega izvora kot *kodelja* in *koželj*, toda sprašujem se, kako

more *d* alternirati z *ž* pred *e*, če gre pri obeh eventuelno za isti izvor iz *koNd-*. Mor-da za pravega strokovnjaka vprašanje le ni tako težko in nerešljivo.

Š. M.

KODELA, KOŽELJ IPD.

V Sloveniji imamo v zvezi s tem naslednja imena: priimki *Kudelička* (Mb), *Kodela* (splošno slovensko), *Kodelič* (štaj.), *Kodele*, *Kodeli* (primorsko), *Kodelja* (primorsko, drugod redko), *Koželj* (precej razširjen), *Kužel*, *Kuželicky*, *Kuželj* (osamljeni primeri), toponimi *Kodelič* (Rakuša, Ormož 50), *Kodeljevo* (del Ljubljane), *Kodeljevec* (KLDB 493), *Kuželec* (F. Pokorn: Besnica 4), *Koschelberg*, *Malli Koschell* (S. Schalleck, Gerichtsbeschr. 428, zapis iz l. 1771) ipd.

Priimka *Kudělka*, *Kudelička* sta češkega izvora. Prim. še stčes. priimka Jan *Kudele* TomZ. 1433 str. 216, Beneš *Kaudela* Háj. 402^a in *Velek kudelnik* TomZ. 1405 n 35 (J. Gebauer: Slovník staročeský 2, 172). Ti priimki so iz češ. apelativa *koudel*, stčes. *kúdele*, *kúdel* in stčes. nom. sg. *kúdelník*. V slovenščini tem besedam ustreza *kodelja* in podobno tudi v drugih slovanskih jezi-

kih. Ta tkalski termin najdemo, kot je razvidno iz gornjih primerov, tudi v slovenskem imenoslovju. Vseh naštetih primerov pa ne moremo izvajati iz *kodelja, ampak je treba vsaj pri *Kodeli*, *Kodeljevo* izhajati iz antroponima *Codelli*. *Kodeljevo* bi tako pomenilo posestvo, last *Codellija*(-evih).

Imena *Koželj*, *Kuželj* ipd. so iz sln. apelativa *koželj*, sh. *kuželj* »stožčasti vrh preslice«. Tudi ta beseda je tkalski termin in je veslovska, pomensko pa se včasih križa s terminom *kodelja* (Machek ESC, 227). Podrobneje o besedi *koželj* glej M. Gavazzi, *Comptes rendus*, Sofia 1936, 232 in V. V. Martynov, *Slavjanskaja i indoevropskaja akkomodacija*. Minsk 1968, 64—65.

Glasovno in pomensko pa sta *kodelja* in *koželj* dve različni besedi, čeprav o tem etimologi niso enakega mnenja.

Janez Keber

V OCENO SMO PREJELI

Linguistica. Leto IX, 2. Ljubljana 1969

Umjetnost riječi. Časopis za nauku o književnosti. Hrvatsko filološko društvo — Zagreb. XIV, 1—2 (zbornik v čast Zdenku Škrebju), 3, 4. Zagreb 1970

Dimitrije Vučenov, *O srpskim realistima i njihovim prethodnicima*. Biblioteka Društva za srpskohrvatski jezik i književnost SRS. Beograd 1970

Emilijan Cevc, *Poznogotska plastika na Slovenskem*. Slovenska matica. Ljubljana 1970

Koroški plebiscit. Uredili Janko Pleterski, Lojze Ude, Tone Zorn. Slovenska matica. Ljubljana 1970

Vojeslav Molé, *Iz knjige spominov*. Slovenska matica. Ljubljana 1970

Dušan Tomše, *Eugène O'Neil*. Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega, 51. Ljubljana 1971

Mostovi. Glasilo Društva znanstvenih in tehničnih prevajalcev Slovenije. Slavnostna številka ob desetletnici društva (8—10). Ljubljana 1971

Janez Rotar, *Iz prispevkov*. Založba Obzorja. Maribor 1971

Janez Švajncer, *Že nekoč, danes, jutri*. Založba Obzorja. Maribor 1971

H. Glušič, M. Kmecl, S. Skaza, F. Zadavec, *Lirika, epika, dramatika*. Študije iz novejšje slovenske književnosti. Druga predelana izdaja. Pomurska založba. Murska Sobota 1971

Jože Stabéj, *Slowenisch—Lateinisches-Deutsches* (zum Teil) *Wörterbuch der Grammatik von Adam Bohorič*. Poseben odtis iz zbornika: Adam Bohorič, *Arcticae Horulae — die erste Grammatik der slowenischen Sprache*. Wittenberg 1584. II. Teil: Untersuchungen. München 1971

Vestnik Društva za tuje jezike SRS, IX. Ljubljana 1970

Bulletin Scientifique. Section B — Sciences Humaines. Conseil des Académies des sciences et des arts de la RSF de Yougoslavie. Tome 7 (16), N° 1—3. Zagreb 1971

Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Uredili akademici

Mirko Deanović i Ljudevit Jonke. Suradivao u predradnjama i priredio za tiskav Valentin Putanec. Knjiga prva A—J. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb 1971

Drago in Samo Pahor, *Začetek osnovnega šolstva v tržaški okolici*. Stodevetdeset let škedenjske šole. Založništvo tržaškega tiska, Trst 1971

Albert Rejec, *Rezija 1970 in še naprej*; Izi-

dor Predan, *Mali Tončič noče biti »slav«*. Založništvo tržaškega tiska, Trst 1971

Jan Petr, *Základy slovinštiny* (Osnove slovensčine). Katedra slavistiky filosofické fakulty University Karlovy. Praga 1971

Časopis za zgodovino in narodopisje. Nova vrsta, 6. (XLI.) letnik, drugi zvezek. Založba Obzorja Maribor, 1970

Jože Toporišič, *Slovenski knjižni jezik 4*. Založba Obzorja Maribor, 1970

OSNUTEK PROGRAMA ZA JESENSKI SIMPOZIJ O SODOBNEM SLOVENSKEM KNJIŽNEM JEZIKU

Petek, 24. 9.

Predavanja in poročila: Pesniki in pisatelji s celjskega področja (*F. Jesenovec*), Učni načrti za slovenski jezik v osnovni šoli (*S. Kotnik*), Pouk slovnice v osnovni šoli (*O. Sterle*), Pomanjkljivosti pri pouku sintakse v osnovni šoli (*B. Golob*), Nekaj osnovnih vprašanj jezikovnega pouka v osnovni šoli (*I. Zrimšek*), O popravljanju domačih nalog in o domačem čitivu (*I. Arzenšek*); Pretres učnih načrtov za slovenski jezik na srednjih in poklicnih šolah (*J. Toporišič*), Glavni problemi jezikovnega pouka — na gimnaziji (*J. Sivec* ali *J. Filo*), na tehničnih srednjih šolah (*M. Feguš*), v poklicnih šolah (*P. Dobrila*), Pouk sintakse v

šoli (*B. Pogorelec*), Slovniciha zgradba stavka — odnosi med stavčnimi členi in stavki (*F. Varl*).

Sobota, 25. 9.

Predavanja: Slovensko jezikoslovje o kulturi slovenskega jezika (*M. Orožen*), Slovensko jezikoslovje o vrsteh jezika (*F. Novak*), O slovenskem strokovnem jeziku (*T. Korošec*), Slovenski časnikarski jezik (*J. Dular*), Slovenski poslovni jezik (*F. Novak*).

Nedelja, 26. 9.

Ekskurzija na Kozjansko.

Upravni odbor SDS

PISMO SLOVENSKIM SLAVISTOM

Po seznamu naročnikov Slavistične revije, ki ga je uredništvu tega časopisa priskrbela založnica (Založba Obzorja, Maribor), je ugotovljeno, da na ta naš znanstveni in strokovni časopis večina diplomiranih slavistov (tako z univerze kot s pedagoških šol) ni naročena. Če se na revijo niste naročili morda samo zaradi prekinitve njenega izhajanja v letih 1964—1967 ali zaradi nezadostne informiranosti in tehničnih nevšečnosti, vam svetujemo, da postanete njen redni naročnik sedaj, ko izhaja redno (od l. 1970 v dveh letnih zvezkih, z letom 1971 pa v štirih). Slavistična revija je slavistom potrebna za strokovni razvoj in živ stik s sodobno jezikoslovno in literarno znanostjo. (Naročila sprejema uredništvo SR, Aškerčeva 12, Ljubljana.)

Uredništvo Slavistične revije

SPOROČILO NAROČNIKOM JEZIKA IN SLOVSTVA

Za novi letnik Jezika in slovstva (1971/72), ki bo začel izhajati jeseni, bo znašala celoletna naročnina 32.— din, polletna 16.—, posamezna številka 4.— din; za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, 16.— din; za tujino celoletna naročnina 48.— din.

Uredništvo